

<https://sppl.ui.ac.ir/?lang=en>

Spatial Planning

E-ISSN: 2476-3357

Document Type: Research Paper

Vol. 16, Issue 1, No.60, 2026, pp. 139- 168

Received: 08/03/2025

Accepted: 11/02/2026

Identification of Key Drivers and Influential Actors on Social Security in Spontaneous Urban Settlements with a Foresight Approach (Case Study: Islamabad Neighborhood in Karaj City)

Lotfali Kozehgar Kaleji *

Associate professor, Department of Human Geography & Spatial Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
akozezar2010@gmail.com

Zohreh Fanni

Ph.D., Department of Human Geography & Spatial Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
z-fanni@sbu.ac.ir

Nasim Niknami

Ph.D. student in Geography and Urban Planning, Department of Human Geography & Spatial Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
n_niknami@sbu.ac.ir

Sajad Saeedi

Ph.D. student in Geography and Urban Planning, Department of Human Geography & Spatial Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
saj_saeedi@sbu.ac.ir

Abstract

In recent decades, rapid urbanization in developing countries, particularly in Iran, has resulted in significant spatial, social, and economic transformations. This trend driven by the concentration of services, educational opportunities, and employment in urban areas alongside declining rural prospects has led to increased rural-to-urban migration and emergence of spontaneous settlements. These settlements often develop outside formal urban planning systems, failing to meet basic infrastructure and public service needs, which exacerbates issues, such as poverty, unemployment, and social inequality.

The present study examined the key drivers affecting social security in the informal settlement of Islamabad Neighborhood in Karaj, identifying influential actors and their roles in promoting social security. Utilizing a

*Corresponding Author

Kozehgar Kaleji, L., Fanni, Z., Niknami, N. and Saeedi, S. (2026). Identification of Key Drivers and Influential Actors on Social Security in Spontaneous Urban Settlements with a Foresight Approach (Case Study: Islamabad Neighborhood in Karaj City). *Spatial Planning*, 16 (1), 139 - 168 .

2476-3357 © The Author(s).

Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/sppl.2026.144495.1835

descriptive-analytical research method within a futures studies framework, the research involved both documentary and field studies, including structured interviews with experts. The findings revealed that social security was influenced by a range of socio-economic, institutional, and physical factors. Key drivers identified included investment in urban infrastructure, empowerment initiatives, and increased community participation, which were essential for enhancing social stability and improving urban life quality. The study also highlighted the pivotal roles of institutions, such as the Ministry of Interior and the Planning and Budget Organization, in advancing social security.

Keywords: Urbanization, Informal Settlements, Social Security, Economic Development, Infrastructure Investment, Community Empowerment, Sustainable Urban Development, Karaj, Iran, Futures Studies.

Introduction

In recent decades, the rapid growth of urbanization in developing countries, including Iran has emerged as one of the most significant spatial, social, and economic transformations. This trend driven by the concentration of services, educational opportunities, and employment in urban areas coupled with declining livelihood prospects in rural regions has resulted in increased rural-to-urban migration. This migration directly contributes to the physical expansion of cities and emergence of spontaneous settlements. These settlements often develop outside formal urban planning systems without adherence to established regulations, typically serving as an immediate response to the housing needs of low-income groups. Unfortunately, spontaneous settlements frequently lack essential urban infrastructure, public services, and adequate environmental quality, leading to a range of social problems. Common consequences include poverty, unemployment, social inequality, various social harms, and a diminished sense of social security.

In developing countries, the formation of these spontaneous settlements can be attributed to economic constraints, weak housing policies, inefficient urban planning systems, and an unequal distribution of services and amenities. Due to their unique social structures, these settlements face significant challenges in terms of social security. Social security serves as a fundamental pillar of urban life, playing a crucial role in fostering social stability, enhancing public trust, and improving residents' quality of life. The absence of social security can exacerbate social anomalies, reduce civic participation, and weaken social cohesion. Therefore, examining social security in spontaneous settlements is vital as these areas are integral to the urban structure and their conditions have far-reaching effects on the entire city.

Identifying the key drivers influencing social security, as well as the essential actors responsible for implementing these drivers, is crucial for effective urban planning. These drivers are factors that can shape the trajectory of future developments and play a pivotal role in either enhancing or undermining social security. Various stakeholders—including government institutions, public organizations, municipalities, non-governmental organizations, the private sector, and the local community—contribute to shaping the social security landscape of informal settlements. Analyzing the roles and interactions of these actors, along with identifying key drivers, can facilitate the creation of comprehensive, coordinated, and effective policies.

The issue of informal settlements is one of the most pressing urban challenges in contemporary Iran. Islamabad Neighborhood in Karaj exemplifies this issue, grappling with problems, such as inadequate welfare facilities, poor environmental conditions, insufficient urban infrastructure, and rising social insecurity. These challenges underscore the need for applied research focused on enhancing social security. The primary goal of this article was to examine and analyze the key drivers and influential actors impacting social security in the informal settlement of Islamabad Neighborhood in Karaj. The main research questions were: What are the key drivers affecting social security in this settlement in the future and who are the key actors influencing the realization of these drivers?

Materials & Methods

This research was applied in purpose and descriptive-analytical in nature and was conducted within the framework of the futures studies approach. This approach facilitated the identification of key factors and analysis of their roles in shaping the future of social security in the self-built settlement of Islamabad Neighborhood in Karaj. Data collection involved a combination of documentary and field studies. In the first stage, theoretical foundations, conceptual frameworks, and relevant research background were extracted and reviewed from library resources. In the subsequent stage, field methods and questionnaires were employed to align the theoretical findings with the actual conditions of the study area.

The statistical population of the research consisted of 25 experts and specialists in urban planning, urbanization, and urban social issues, which were selected purposefully. Initially, structured interviews were conducted with several of these experts using the Delphi method to identify the primary factors and drivers

affecting social security. The information gathered from the interviews and reviewed documents was then aggregated with its validity and reliability confirmed by specialists. Following this, the final factors were organized into a futures studies questionnaire, which was distributed among the experts, leading to the identification of the key drivers of social security.

The subsequent step involved determining the effective actors responsible for realizing these drivers through a specialized survey. In this phase, the interactions among actors and their responses to the identified drivers were measured and evaluated. Finally, the key actors and stakeholders, who played a vital role in promoting social security in Islamabad Neighborhood were identified and their roles were analyzed.

Research Findings

The research results indicated that social security in informal settlements was influenced by a combination of socio-economic, institutional, and physical factors. Economic poverty, inadequate urban infrastructure, and the absence of coherent planning were major contributors to reduced social security. The importance of social security extended beyond the residents of these settlements, affecting the broader social and economic framework of the city. Addressing social security issues can significantly contribute to sustainable urban development and improved urban living standards.

Key drivers for enhancing social security were identified, including:

- Investment in essential urban infrastructure
- Establishment of headquarters to organize informal housing
- Delegation of necessary powers to these headquarters
- Guidance of governmental and public bodies toward formal housing initiatives
- Allocation of budgets and loans to empower residents in housing and employment
- Enhancement of local community-based organizations
- Involvement of charitable organizations and improvement of access networks

The findings underscored the need for strengthening social capital, increasing resident participation, and developing comprehensive plans for organizing informal settlements. Improving social security in these areas required meticulous planning, institutional coordination, and community engagement, which could lead to a better quality of life, reduced social harms, and enhanced social cohesion.

From the perspective of key actors, the Ministry of Interior emerged as the most influential institution recognized for its pivotal role in promoting social security through coordinated planning and resource allocation. The Planning and Budget Organization followed closely with responsibilities in financial planning and project prioritization contributing to social security enhancement in Islamabad Settlement. The study also recognized the important roles of the Ministry of Roads and Urban Development, the Governorate, the private sector, and various local organizations, all of which played essential roles in empowering Islamabad Neighborhood and addressing its socio-economic challenges. These findings served as a basis for informed decision-making by urban managers and policymakers, paving the way for coordinated and implementable strategies to enhance social security and promote spatial justice.

Discussion of Results & Conclusion

The research findings indicated that social security in informal settlements was influenced by a combination of socio-economic, institutional, and physical factors. Economic poverty, inadequate urban infrastructure, and the lack of coherent planning to organize these areas were among the most significant factors undermining social security. This issue was critical not only for the residents of these settlements, but also for the overall social and economic fabric of the city. Addressing social security can contribute to sustainable urban development and enhance the quality of urban life.

Key drivers identified for the future of social security included investment in essential urban infrastructure, establishment of headquarters for organizing informal housing, delegation of necessary powers to these headquarters, and guidance from governmental and public bodies toward formal housing initiatives. Additionally, allocating budgets and loans to empower residents in housing and employment, improving employment and income levels, creating local community-based organizations, engaging charitable organizations, and enhancing access networks and pathways were also highlighted. If these drivers are effectively realized, they can significantly reduce social insecurity and enhance residents' sense of safety.

The research underscored the importance of strengthening social capital, increasing resident participation, and developing comprehensive plans for organizing informal settlements. Enhancing social security in these areas requires meticulous planning, institutional coordination, and active participation from the local community. Such efforts can lead to improved quality of life, reduced social issues, and greater social cohesion.

From the perspective of key stakeholders, the Ministry of Interior received the highest ratings from experts and was recognized as the most influential institution in promoting social security. This ministry plays a crucial role in enhancing social security through coordinated planning, service delivery, public assistance, and resource allocation. The Planning and Budget Organization serving as the second key actor can significantly contribute to the development and promotion of social security in the self-built settlement of Islamabad, Karaj by allocating financial resources, planning and prioritizing projects, evaluating performance, and fostering transparency and good governance. Analyses indicated a significant synergy between the Ministry of Interior and the Planning and Budget Organization; their collaboration could greatly improve the conditions in this settlement.

The Ministry of Roads and Urban Development and the Governorate were ranked just below these institutions, while they could enhance social security and empower the self-built settlement of Islamabad through infrastructure projects, provision of urban services, maintenance of public order and safety, local economic development, and encouragement of public participation. Additionally, investment and involvement of the private sector were recognized as vital as they could help reduce unemployment and bolster economic and social security through infrastructure development, job creation, and support for local businesses. Moreover, other key actors, such as the Municipality and City Council, law enforcement and security organizations, as well as non-governmental organizations and charitable associations, played complementary and effective roles in fostering social security within this settlement. The findings of this research provide a valuable foundation for decision-making by urban managers, social policymakers, and spatial planners, facilitating the development of coordinated, realistic, and actionable strategies aimed at improving social security in the mentioned settlement, thereby reducing social divides and promoting spatial justice.

شناسایی پیشران‌های کلیدی و بازیگران اثرگذار بر امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری با رویکرد آینده‌پژوهی (نمونه موردی؛ محله اسلام‌آباد شهر کرج)

لطفعلی کوزه‌گر کالجی* ، دانشیار جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی فضایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

l_kozegar@sbu.ac.ir

زهره فنی ، استاد جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی فضایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

z-fanni@sbu.ac.ir

نسیم نیکنامی ، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری فضایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

n_niknami@sbu.ac.ir

سجاد سعیدی ، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری فضایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

saj_saeedi@sbu.ac.ir

چکیده

رشد سریع شهرنشینی در سه دهه اخیر، همراه با افزایش مهاجرت روستاییان به شهرها، منجر به گسترش سکونتگاه‌های خودانگیخته و حاشیه‌نشینی در شهرهای ایران شده است. این سکونتگاه‌ها، به‌ویژه در محله اسلام‌آباد کرج، با مشکلاتی همچون کمبود امکانات رفاهی، شرایط نامناسب محیطی و افزایش ناامنی اجتماعی مواجه‌اند. هدف پژوهش شناسایی پیشران‌های کلیدی و بازیگران اثرگذار بر امنیت اجتماعی در سکونتگاه خودانگیخته اسلام‌آباد کرج با هدف ارتقای کیفیت زندگی در این محله است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش تحقیق از نوع مطالعه توصیفی تحلیلی است و در تبیین ساختار به‌صورت رویکرد آینده‌پژوهی صورت گرفته است؛ به گونه‌ای که ابتدا با روش دلفی عوامل شناسایی و پس از اعتبارسنجی آن توسط کارشناسان در قالب روش تحلیل ساختاری میک‌مک، ارزیابی و پیشران‌ها استخراج شده‌اند. در ادامه برای تحلیل رفتار بازیگران کلیدی اثرگذار بر پیشران‌های مذکور از نرم‌افزار مکتور بهره گرفته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که فقر اقتصادی، نبود زیرساخت‌های شهری مناسب و عدم برنامه‌ریزی برای ساماندهی این مناطق از عوامل اصلی کاهش امنیت اجتماعی هستند. علاوه بر این، با تقویت سرمایه اجتماعی و تدوین برنامه‌های جامع برای ساماندهی سکونتگاه‌های خودانگیخته، می‌توان امنیت اجتماعی را بهبود بخشید. نقش کلیدی نهادهای شهری و مشارکت ساکنان در اجرای این برنامه‌ها از جمله یافته‌های مهم این پژوهش است. بهبود امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته نیازمند برنامه‌ریزی دقیق، مشارکت فعال جامعه محلی و تقویت زیرساخت‌های شهری است که می‌تواند به ارتقای کیفیت زندگی و کاهش انحرافات اجتماعی منجر شود.

واژه‌های کلیدی: امنیت اجتماعی، سکونتگاه خودانگیخته، آینده‌پژوهی، بازیگران کلیدی

*نویسنده مسؤول

کوزه‌گر کالجی، لطفعلی، فنی، زهره، نیکنامی، نسیم و سعیدی، سجاد. (1404). شناسایی پیشران‌های کلیدی و بازیگران اثرگذار بر امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری با رویکرد آینده‌پژوهی (نمونه موردی؛ محله اسلام‌آباد شهر کرج)، *برنامه‌ریزی فضایی*، 16 (1)، 168-139.

مقدمه

هم‌اکنون شاهد جهانی هستیم که طی سه دهه آینده به شهرنشینی ادامه خواهد داد، از 56 درصد جمعیت شهری در سال 2021 به 68 درصد در سال 2050. این به معنای افزایش 2.2 میلیارد نفری ساکنان شهری است که عمدتاً در آفریقا و آسیا زندگی می‌کنند (UN-Habitat, 2022). گسترش روزافزون شهرها همراه با تسلط روزافزون زندگی شهری در دهه‌های گذشته منجر به شکل‌گیری روندهای مهاجرت در سراسر جهان شده است (Trask, 2022). پیامدهای منفی این روندها به‌طور ملموس در کشورهای در حال توسعه مشاهده می‌شود. نرخ بیش از حد مهاجرت معضلات خاصی مانند شکل‌گیری سکونتگاه‌های خودانگیخته و حاشیه‌نشینی شهری را به ارمغان آورده است (Verniz & Duarte, 2021). در جهان، نزدیک به 1.1 میلیارد نفر در سکونتگاه‌های خودانگیخته زندگی می‌کنند که این رقم طی 20 سال گذشته 165 میلیون نفر افزایش یافته است. سازمان ملل پیش‌بینی می‌کند که تا سال 2050 این عدد به 3 میلیارد نفر خواهد رسید که نشان‌دهنده رشد سریع و رو به افزایش این سکونتگاه‌ها است. در ایران نیز حدود 22.8 درصد از جمعیت شهری (تقریباً 9.6 میلیون نفر) در سکونتگاه‌های خودانگیخته زندگی می‌کنند که این درصد در برخی شهرها مانند بندرعباس تا 31 درصد می‌رسد. این رشد ناشی از عوامل اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی از جمله خشکسالی است که باعث شده مناطق حاشیه‌ای شهرها به سکونتگاه‌های غیررسمی تبدیل شوند (Boanada-Fuchs et al., 2024).

کلانشهر تهران بیشترین تعداد مهاجران را پذیرفته است و جمعیت آن تقریباً سه برابر شده است (Zebardast, 2006). امروزه رشد شتابان شهرها، مهاجرت روستاییان به شهرها و عدم برنامه‌ریزی و طراحی مناسب، باعث ایجاد ساختاری ناهمگون در حاشیه شهرها شده که به تبع آن سکونتگاه‌های غیررسمی به وجود آمده‌اند. یکی از اصلی‌ترین مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی، وجود تهدیدات و خطراتی است که به‌طور روزمره در فضاهای شهری، زندگی ساکنین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این محلات به دلیل خارج بودن از برنامه‌ریزی‌های رسمی و قانونی توسعه‌ی شهری و محرومیت از خدمات شهری به‌شدت در معرض وقوع جرم قرار دارند (Bayat et al., 2022). امنیت شهرها و الزام تأمین امنیت شهروندان از مهم‌ترین مباحث در زندگی شهری است. پرداختن به امنیت شهری به‌عنوان بستر بنیادی برای ایجاد تعاملات اجتماعی و ارائه خدمات عمومی و در نتیجه ایجاد شهری پایدار، مورد توجه تمامی نظریه‌پردازان شهری است (شاطریان و همکاران، 1395).

امنیت از ملزومات زندگی شهروندان انگاشته می‌شود؛ به گونه‌ای که از ابتدای تاریخ تاحال بیشترین هزینه و زمان در جوامع مختلف برای تأمین امنیت معطوف شده است. همواره نیاز به داشتن امنیت یکی از بزرگ‌ترین نیازهای انسان در جامعه بشری به شمار می‌رود (سجودی و همکاران، 1400). اغلب، گفتمان‌های مربوط به مدیریت زمین شهری و امنیت اجتماعی جدا از یکدیگر نگه داشته می‌شوند؛ با این حال، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کاربری اراضی تأثیر زیادی بر فضاهای فقر و رفاه فقرا دارند. در سال‌های اخیر، گفتمان‌های جهانی درباره‌ی توسعه پایدار، اهداف توسعه هزاره یا حقوق جهانی بشر به‌طور فزاینده‌ای رابطه بین سکونتگاه‌های غیررسمی و کاهش فقر را در نظر گرفته‌اند (Yang, 2012). در چند سده گذشته چیره‌شدن اقتصاد سرمایه‌داری شهر مدار کاستی‌ها و نارسایی‌های دولت و

بازار رسمی و نابرابری در کشورهای جنوب مهاجرت گسترده برای برخورداری از فرصت‌ها و با امید به آینده‌ای بهتر به سوی مراکز ثروت شهری را در پی داشته است. این روند با ناکارآمدی دولت‌ها و نظام برنامه‌ریزی شهرها در تأمین نیاز به‌ویژه مسکن و اشتغال به گسترش سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری انجامیده است؛ به طوری که اکنون یک سوم از افراد ساکن در بسیاری از شهرهای جنوب در چنین سکونتگاه‌هایی زندگی می‌کنند (Turok & Borel-Saladin, 2018).

سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری که تحت تأثیر گسترده شهرنشینی است، به‌طور خود به خود توسعه می‌یابد و به مناطق داخلی کلان شهرهای بزرگ تجاوز می‌کند. این شهرک‌های مسکونی حومه شهری در طول سالیان به‌طور پراکنده بدون اقدامات اولیه توسعه مسکن و کنترل در برنامه‌ریزی کالبدی و مدیریت زیست محیطی توسعه یافته که از پیامد آن فقدان خدمات عمومی، محیط اسفناک، شرایط بد زندگی، امکانات اجتماعی نامناسب و فقدان زیرساخت‌های محله است (Okopi & Mohammed, 2020). سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری ناهمگن هستند و سطح محرومیت در آنها بستگی به چگونگی شرایط بیان‌شده در هر مکان دارد (Roy et al., 2014). بسیاری از ساکنان این سکونتگاه‌ها دارای مشاغل غیررسمی ناپایدار درآمد نامنظم و فاقد پس‌انداز هستند (Gil et al., 2021). و برای تأمین هزینه‌های خانواده خود روزانه باید کار کنند و با این درآمد روزانه امرار معاش می‌کنند (Allam, 2020). تشکیل سکونتگاه‌های خودانگیخته به علت قرارگرفتن در معرض فقر شهری است و به‌طور خودجوش بدون مجوز ساخت و ساز و طرح رسمی برای ساخت و سازهای مدنی شکل می‌گیرد، با جمع‌آوری گروه‌های کم‌درآمد و زندگی در سطح پایین کیفیت و کمیت در مقایسه با سایر مناطق و مناطق شهر پدیدار می‌شود و در این مناطق به‌عنوان سکونتگاه غیررسمی، خودانگیخته و زاغه‌نشینی نامگذاری شده است. با توجه به این واقعیت که در این سکونتگاه‌ها انسانیت و فرهنگ‌گرایی در حد صفر است، انحرافات اجتماعی به‌سرعت رشد می‌کند و جرایمی مانند سرقت، اعتیاد، قاچاق، فحشا گسترش می‌یابد. علاوه بر این، توسعه زمینه‌های فعالیت و گسترش مواد مخدر و آشفته‌گی‌های خانوادگی، عوامل بروز ناامنی اجتماعی است (Abedi et al., 2012). در این میان، توجه به نقش بازیگران کلیدی و پیشران‌های تأثیرگذار اهمیت زیادی در امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته دارد؛ زیرا تضمین توانمندسازی جوامع محلی، افزایش مشارکت آنها در مدیریت بحران و ارتقای تاب‌آوری اجتماعی را ممکن می‌سازد، که در نتیجه، کاهش آسیب‌پذیری و بهبود کیفیت زندگی ساکنان را به همراه دارد.

با توجه به رشد فزاینده سکونتگاه‌های خودانگیخته در کلانشهرهای ایران و تبعات اجتماعی - امنیتی ناشی از آن، این پژوهش با تمرکز بر محله اسلام‌آباد کرج، در پی شناسایی پیشران‌های کلیدی و تحلیل رفتار بازیگران اثرگذار با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی است. این مطالعه با تلفیق دو بعد «تحلیل ساختاری پیشران‌ها» و «تحلیل نقش بازیگران»، درصدد ارائه راهبردهای عملیاتی برای ارتقای امنیت اجتماعی در این سکونتگاه‌ها است؛ بنابراین، سؤال پژوهش حاضر عبارت است از: پیشران‌های کلیدی اثرگذار بر امنیت اجتماعی در سکونتگاه خودانگیخته محله اسلام‌آباد کرج در آینده کدام است؟ و بازیگران کلیدی مؤثر بر تحقق پیشران‌های یادشده چه کسانی هستند؟

بررسی پیشینه پژوهش

سکونتگاه‌های خودانگیخته

سکونتگاه‌های خودانگیخته، نواحی مسکونی غیرقابل برنامه‌ریزی هستند که به‌طور ارگانیک شکل می‌گیرند و غالباً به‌عنوان پاسخی به شهرنشینی سریع، رشد جمعیت یا کمبود مسکن ظهور می‌کنند. این مناطق معمولاً فاقد برنامه‌ریزی رسمی، شناسایی قانونی و زیرساخت‌های مناسب هستند. ویژگی‌های بارز این سکونتگاه‌ها توسعه فضایی نامنظم، شیوه‌های ساخت‌وساز غیررسمی و ساختار حکمرانی خودسازمان‌یافته است (Verniz & Duarte, 2021). مسکن و زیرساخت‌ها در این مناطق معمولاً بدون رعایت چارچوب‌های قانونی یا نظارتی ساخته می‌شوند و غالباً روی زمین‌هایی قرار دارند که به‌طور رسمی برای استفاده مسکونی تعیین نشده‌اند. این سکونتگاه‌ها دارای طرح‌های نامنظم، خوشه‌های مسکونی متراکم و دسترسی محدود به خدمات عمومی مانند آب، بهداشت و برق هستند (Sarmiento et al., 2020).

سکونتگاه‌های خودانگیخته با داشتن فعالیت‌های پنهان و غیررسمی، در صورت ایجاد بستری مناسب و هدایت سرمایه اجتماعی به سمت مشاغل رسمی می‌توانند باعث ارتقای جنبه‌ی اقتصادی شهر بشوند (Fesina, 2015). با توجه به اینکه رابطه معناداری بین سکونت در محله‌های حاشیه‌نشین یا محله‌های خودانگیخته و گرایش به انحراف و بزهکاری وجود دارد، جرائم شهری هزینه‌های بسیاری را در سطوح فردی، اجتماعی و ملی به وجود می‌آورند و از جانبی دیگر کیفیت امنیت اجتماعی یکی از مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی کیفیت زندگی است؛ به گونه‌ای که هر چه میزان امنیت اجتماعی پایین باشد، آسایش و آرامش شهروندان نیز کمتر خواهد بود که نتیجه آن عدم رضایت ساکنان اینگونه سکونتگاه‌ها است (Mahadevia, 2013).

در تشریح این مفهوم باید اشاره داشت شکل‌گیری سکونتگاه‌های خودجوش در اطراف شهر نتیجه طرح‌های تمرکززدایی و تعیین قوانین محدودکننده گسترش و افزایش سریع قیمت مسکن است. متأسفانه این سکونتگاه‌ها در نبود الگوهای طراحی استاندارد به دلیل برنامه‌ریزی نامناسب از کمبود سرانه خدمات شهری رنج می‌برند. اگرچه در سال‌های اخیر، اقامتگاه‌های جدید و پروژه‌های ساختمانی بزرگ برای جذب جمعیت مهاجر طراحی شده است، به نظر می‌رسد این سکونتگاه‌ها برای بخش نسبتاً بزرگی از جمعیت که توانایی خرید خانه در بخش‌های رسمی شهر را ندارند، جذاب‌ترند (Mahadevia, 2010). به عبارتی، سکونتگاه‌های خودانگیخته به گسترش بیرونی مناطق ساخته‌شده ناشی از گسترش با تأمین ناکافی امکانات گفته می‌شود. شکل‌گیری سکونتگاه‌های خودانگیخته در نتیجه شهرنشینی‌ای است که با تکامل شهر، اجاره‌بها بالا می‌رود و در نتیجه افراد کم‌درآمد را به حومه شهر منتقل می‌کند تا دسترسی آسان به مکان‌هایی با فرصت برای کار معمولی در همان زمان نه چندان دور از شهر را داشته باشند (Ekandem et al., 2014). شرایط فیزیکی ناسالم و نایمن سکونتگاه‌های خودانگیخته عامل عمده بسیاری از بیماری‌ها و چالش‌های اجتماعی و اقتصادی این سکونتگاه‌ها تلقی است که با بهره‌مندی از زیرساخت‌های فیزیکی مناسب را به‌عنوان یک استراتژی برای بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی ساکنان و همچنین، به‌عنوان ابزارهایی برای مقابله با خشونت و ناامنی پیشنهاد می‌دهند. همچنین، در جهت کاهش آسیب و افزایش ایمنی ساکنان حمایت از برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی را ضروری دانسته‌اند تا بهبود قابل ملاحظه‌ای در شرایط زندگی مردم به وجود آید (Brown-Luthango et al., 2017; Global Steering Group for Impact Investment [GSG], 2022).

امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی یک مفهوم چندوجهی شامل اشکال مختلفی از حمایت و حفاظت است که دولت به شهروندان خود با هدف تضمین رفاه آنها و حفاظت در برابر خطرات اقتصادی و اجتماعی ارائه می‌دهد. این مفهوم معمولاً شامل برنامه‌هایی مرتبط با مراقبت‌های بهداشتی، مزایای بیکاری، مستمری‌ها، کمک‌های مربوط به ناتوانی و حمایت از مسکن است. هدف کلی امنیت اجتماعی ترویج عدالت اجتماعی و فراهم کردن یک شبکه ایمنی برای افراد و خانواده‌ها در زمان‌های نیاز است (Mwoma et al., 2018). امنیت اجتماعی را می‌توان به عنوان یک برنامه دولتی تعریف کرد که به افراد در موقعیت‌های مختلفی مانند بازنشستگی، ناتوانی یا بیکاری کمک مالی می‌کند. این کمک به کاهش خطرات مرتبط با رویدادهای زندگی است و بدین ترتیب به ثبات کلی جامعه و کرامت فردی کمک می‌کند (Buhl et al., 2006). از منظر حقوق بشر، امنیت اجتماعی، یک حق اساسی شناخته می‌شود که از تحقق سایر حقوق، مانند حق داشتن سطح معیشت مناسب، حمایت می‌کند. این امر برای توانمندسازی افراد به زندگی با کرامت و مشارکت کامل در جامعه ضروری است (Moatasim, 2024). در زمینه برنامه‌ریزی شهری، امنیت اجتماعی نقش حیاتی در شکل‌دهی به شهرهای عادلانه ایفا می‌کند. سیستم‌های مؤثر امنیت اجتماعی می‌توانند بر توسعه شهری تأثیر بگذارند و اطمینان حاصل کنند که جمعیت‌های آسیب‌پذیر به خدمات و فرصت‌های اساسی دسترسی دارند و بدین ترتیب رشد فراگیر را ترویج می‌دهند (Napolitano et al., 2020). مطالعه امنیت اجتماعی با رشته‌های مختلفی از جمله اقتصاد، جامعه‌شناسی و سیاست عمومی تداخل دارد. پژوهشگران بر اهمیت ادغام ملاحظات امنیت اجتماعی در فرآیندهای برنامه‌ریزی شهری تأکید می‌کنند تا تاب‌آوری جامعه را افزایش دهند و به مسائلی مانند فقر و نابرابری رسیدگی کنند (Ferrante et al., 2017). در نهایت، امنیت اجتماعی نه تنها یک جزء حیاتی از رفاه فردی است، عنصر مهمی در ترویج همبستگی اجتماعی و توسعه پایدار شهری نیز به شمار می‌آید. اجرای مؤثر آن می‌تواند تأثیر درخور توجهی بر کیفیت زندگی در محیط‌های شهری داشته باشد و این موضوع را به یک تمرکز اساسی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان تبدیل کند (توانگر و همکاران، 1393).

پژوهش‌های بسیاری درخصوص امنیت و خشونت در سکونتگاه‌های خودانگیخته و غیررسمی نشان می‌دهند که اگر بودجه‌ای را که برای پیشگیری از خشونت و جرم با استفاده از ساماندهی و ارتقای این سکونتگاه‌ها در نظر گرفته شود، بسیار مقرون به صرفه و پایدارتر از روش‌های ناپایداری مانند روش‌های خشونت‌آمیز است (Morazzani Diaz, 2021). اسکان غیررسمی در ایران با نام‌های مختلفی مانند حاشیه‌نشینی، مسکن ناهنجار، اسکان خودانگیخته، اسکان خودجوش، گودنشینی، خیمه‌نشینی و بیغوله‌نشینی، کانون‌های جمعیتی بی‌ضابطه، سکونتگاه‌های نامتعارف و ... به کاربرده شده است که در مجموع مقصود از اسکان غیررسمی اسکان بخشی از جمعیت شهری در جهان سوم است که خارج از بازار رسمی زمین و مسکن بر پایه قول و قرارها و قواعد خود، به دست ساکنان خود این مکان‌ها شکل گرفته‌اند (احمدی و حبیبی، 1398). درحقیقت، تشکیل سکونتگاه‌های خودانگیخته در اطراف تهران نتیجه برنامه‌های عدم تمرکز و همچنین تعیین قوانینی برای محدود کردن گسترش و افزایش سریع در قیمت مسکن است. متأسفانه این سکونتگاه‌ها در صورت عدم وجود الگوهای طراحی استاندارد به دلیل برنامه نویسی نامناسب، از عدم وجود سرانه

خدمات شهرداری رنج می‌برند. اگرچه در سال‌های اخیر، اقامتگاه‌های جدید و پروژه‌های بزرگ برای جذب جمعیت مهاجرت طراحی شده است، این سکونتگاه‌ها برای بخش نسبتاً زیادی از جمعیت که قادر به خرید خانه در بخش‌های رسمی شهر نیستند، جذاب‌تر است (Zebardast, 2009). در ادامه برخی مطالعات که بحث امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته را پوشش داده‌اند، بررسی شده‌اند:

ملکیان و همکاران (1395) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر گسترش حاشیه‌نشینی بر امنیت اجتماعی» به بررسی تأثیرات حاشیه‌نشینی بر نیازهای اجتماعی افراد پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که وجود حاشیه‌نشینان در مناطق حاشیه‌ای شهرها و می‌تواند به فشار بر منابع موجود و افزایش جرائم اجتماعی منجر شود. **سجادی و همکاران (1400)** در پژوهشی فراتحلیل اظهار داشتند امنیت در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری را می‌توان در دسته‌های «کالبدی»، «اجتماعی»، «اقتصادی» و «زمینه‌ای» دسته‌بندی کرد. متغیرهای کالبدی جزء بیشترین متغیرهایی بودند که محققان از جنبه‌های مختلف ارتباط آن را با مسئله امنیت در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری سنجیده‌اند. به عبارتی، از دیدگاه پژوهش‌های مطالعه‌شده، سهم ناهنجاری‌های کالبدی و محیطی، و امنیت تصرف زمین در کاهش یا افزایش امنیت در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری از متغیرهای دیگر بیشتر است. **هاشم‌پور و همکاران (1401)** به تحلیل راهکارهای بهبود امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته می‌پردازند. این پژوهش بر لزوم ارتقای توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی ساکنان این مناطق تأکید دارد و به راهکارهایی نظیر توسعه خدمات عمومی و بهداشتی اشاره می‌کند که می‌تواند به بهبود شرایط امنیت اجتماعی در این سکونتگاه‌ها کمک کند.

پژوهش بوالیا عمر و همکاران به‌طور خاص به امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته نمی‌پردازد؛ بلکه بر رسمیت‌بخشیدن به حقوق زمین و تأثیر آن بر امنیت مالکیت زمین، هنجارهای اجتماعی و پویایی خانواده در میان مالکان در مناطق لوزاکا و چونگوه، زامبیا تمرکز دارد (Bwalya Umar et al., 2023). نتایج مطالعات بیانگر آن است که امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته به دلیل مسائل مالی، عدم آگاهی و تنگناهای نهادی با مشکل مواجه است (Donne et al., 2019). بسیاری از کارگران بخش غیررسمی برای حمایت در دوران پیری به فرزندان خود تکیه می‌کنند که به دلیل مشکلات مالی احتمالی که فرزندان‌شان با آن روبه‌رو هستند، قابل اعتماد نیست. مارکز و آرتچه به بررسی امنیت اجتماعی در حاشیه‌های شهری پرداختند و به رقابت بین خدمات ارائه‌شده توسط دولت و جرم سازمان‌یافته توجه داشته‌اند (Marques & Arretche, 2022). همچنین، سیاست‌های اجتماعی مانند آموزش، بهداشت و ... را بررسی کردند. مک کران به بررسی این موضوع می‌پردازد که چگونه خودانگیخته بودن سکونتگاه تأمین اجتماعی را پیچیده می‌کند و تأکید می‌کند که کارگران غیررسمی از مالیات و مزایا فرار می‌کنند که بر درآمد دولت و رفاه تأثیر می‌گذارد. در شیلی، خصوصی‌سازی منجر به افزایش رفاه در بلندمدت شد؛ اما برای برخی از بازنشستگان با بهره‌وری پایین و بالا خساراتی به همراه داشته است (McKiernan, 2021).

بررسی پژوهش‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته که اغلب به سکونتگاه‌های غیررسمی یا سکونتگاه‌های حاشیه‌ای گفته می‌شود، نقش مهمی در زندگی ساکنانی دارد که معمولاً به شبکه‌های رسمی امنیت اجتماعی دسترسی ندارند. این سکونتگاه‌ها از ترکیبی از شهرنشینی سریع، فقر و سیاست‌های

مسکن نامناسب ناشی می‌شوند. امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته چند وجهی است و جنبه‌های تحرک اقتصادی، سازمندی اجتماعی و ابتکارات خودیاری را در بر می‌گیرد. پرداختن به نیازهای این جوامع مستلزم رویکردهای نوآورانه‌ای است که حمایت رسمی را با تلاش‌های مردمی ترکیب می‌کند و در نهایت بهبودهای پایدار در شرایط زندگی و ثبات اجتماعی را هدف قرار می‌دهد؛ از این رو، پژوهش حاضر از حیث مطالعه امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته با در نظر گرفتن محرک‌های کلیدی اثرگذار بر ارتقای آن و بازیگران مؤثر بر این محرک‌ها گامی نو برداشته است.

روش‌شناسی پژوهش

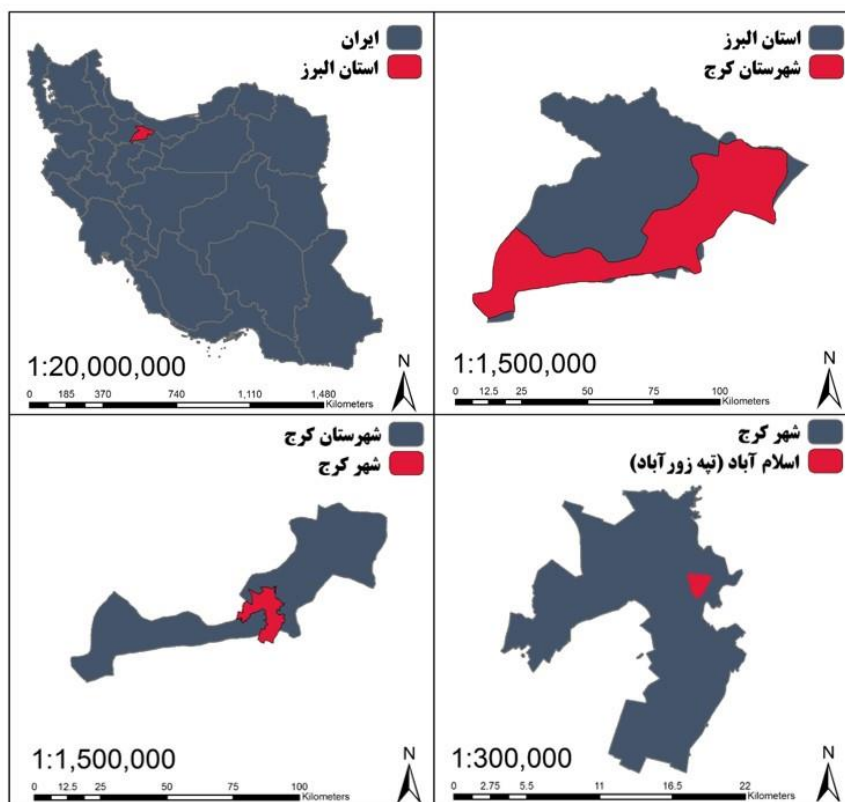
پژوهش حاضر به لحاظ هدف، از نوع کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش تحقیق، از نوع مطالعه توصیفی تحلیلی است و در تبیین ساختار به صورت رویکرد آینده‌پژوهی است. بر این اساس، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر امنیت اجتماعی سکونتگاه خودانگیخته محله اسلام‌آباد شهر کرج بررسی شده است. روش گردآوری اطلاعات نیز اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی است؛ به این صورت که مبانی نظری و اطلاعات استخراج‌شده از آن به صورت اسنادی (کتابخانه‌ای) جمع‌آوری شده و به منظور بررسی آنها در محدوده مدنظر از روش میدانی و تکمیل پرسشنامه از کارشناسان استفاده شده است. جامعه آماری در تحقیق حاضر شامل 25 نفر از کارشناسان، خبرگان و صاحب‌نظران شهری در دسترس بوده است. این تعداد با توجه به ماهیت روش دلفی و دسترسی به خبرگان، به عنوان نمونه‌ای کیفی و اتکاپذیر در نظر گرفته شد که در مطالعات مشابه نیز تأیید شده است.

در این پژوهش ابتدا برای شناسایی عوامل کلیدی، مصاحبه‌های ساختاریافته با تعدادی از صاحب‌نظران حوزه‌های برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی با استفاده از روش دلفی به عمل آمد و سپس، در ادامه با تجمیع عوامل حاصل از مصاحبه و اسناد مورد مطالعه در پیشینه تحقیق روایی و پایایی متغیرها توسط متخصصان امر، تأیید و عوامل در قالب پرسشنامه آینده‌پژوهی ارزیابی و تأیید شد و در نهایت با پاسخگویی صاحب‌نظران پیشران‌های کلیدی شناسایی شدند. در گام بعدی پژوهش با در اختیار داشتن پیشران‌های یادشده با نظرسنجی از متخصصان امر بازیگران مؤثر در محقق‌شدن پیشران‌ها شناسایی شدند و در غالب پرسشنامه ساختاریافته، رفتار بازیگران نسبت به یکدیگر و رفتار بازیگران نسبت به پیشران‌های شناسایی‌شده سنجش و ارزیابی شد و در نهایت، بازیگران و ذی‌نفعان کلیدی مؤثر در ارتقای امنیت اجتماعی سکونتگاه خودانگیخته محله اسلام‌آباد شهر کرج معرفی و رفتار آنان تجزیه و تحلیل شد.

معرفی منطقه

پس از رشد لجام گسیخته شهرنشینی در ایران، شهر کرج که ابتدا بیشتر کاربری‌هایش باغ بود، دستخوش تغییرات اساسی و شروع به شهرشدن شد و اکنون جزو کلان‌شهرهای ایران است. محله اسلام‌آباد در قسمت شمال شرق شهر کرج در فاصله 10 کیلومتری شهر تهران واقع شده است. این محله در منطقه ۱ شهرداری شهر کرج استان البرز روی یک تپه به نام تپه مرادآب واقع شده است (شکل 1). در حین رشد شهرنشینی این محله به دلیل موقعیت خوب

دسترسی و نزدیکی به شهر تهران و مرکز شهر کرج، جمعیت زیادی به این محله مهاجرت کردند و این محله به دلیل ساخت و ساز غیر مجاز، ریزدانی و تراکم بالا، با مشکلاتی نظیر کمبود امکانات رفاهی، نفوذ ناپذیری، نبود فضای سبز، نبود سیستم فاضلاب مناسب، فقر و بیکاری، معابر نامناسب و ناامنی روبه‌رو است.

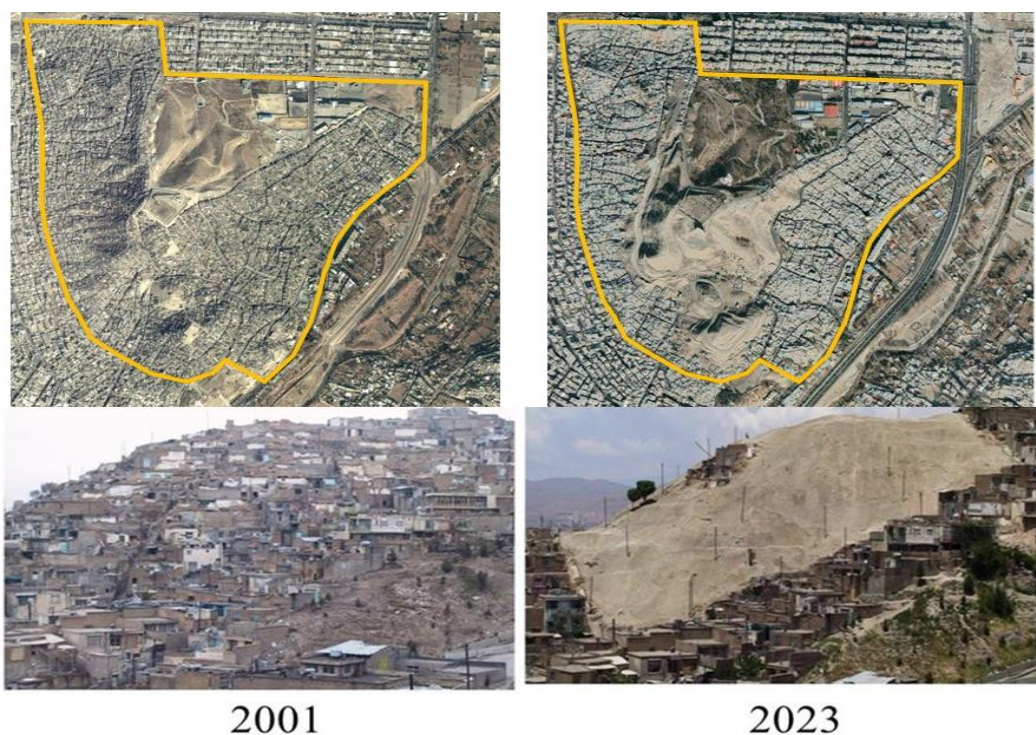
شکل (1): موقعیت محله اسلام‌آباد شهر کرج

Figure (1) Location of the Islamabad neighborhood in the city of Karaj

اراضی پایینی تپه از شیب کم و مناسبی برخوردارند؛ اما هرچه ارتفاع، بیشتر و به سمت تپه می‌رویم، شیب بیشتر، قطعات ریزدانه‌تر، دسترسی محدودتر و نفوذ ناپذیرتر می‌شود. از سال 1973 با شدت یافتن مهاجرت و ساخت و ساز روی تپه در سال 1977 منجر به تکمیل نسبی ظرفیت آن می‌شود. بررسی مبدأ پیدایش و سن سکونتگاه تپه مراد آب نشان می‌دهد جدا از تلاش‌های روستاییان بیلقان برای تملک تفکیک و فروش اراضی تپه، مهم‌ترین واقعه تأثیرگذار بر آینده تپه مراد آب، اعلام آن به‌عنوان بخشی از اراضی ملی از سوی وزارت منابع طبیعی در سال 1968 است. این وضعیت سبب می‌شود تا نظارت و کنترل حداقل موجود بر تپه از طریق نهاد شهرداری از بین برود و اراضی مراد آب را مستعد شکل‌گیری سکونتگاهی غیررسمی کند. اگرچه گروهی از قدرتمندان محلی و برخی از عوامل محلی و برخی از عوامل کنترل دولتی در این راه صاحب اموال نامشروع شده‌اند، با وجود اینکه تپه مراد آب از لحاظ ویژگی‌های طبیعی برای توسعه مسکونی نامناسب است، در پی غارت وسیع اراضی برای ساخت مسکن استفاده شد. طرح ساماندهی تپه مراد آب از سال 1991 و در پی سفر رئیس‌جمهور وقت به شهر کرج و بازدید از این منطقه پایه‌ریزی

شد. تصمیم بر آن بود که طرحی برای بهبود وضعیت سکونت اهالی این تپه تهیه و اجرا شود. در سال 1992 مطالعاتی میدانی در دو بخش کالبدی فضایی و اجتماعی اقتصادی تحت نظارت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تدوین شد و سه راه‌حل زیر برای رفع نابسامانی این تپه ارائه شد که عبارت‌اند از:

- تخریب کامل این بافت حاشیه‌ای و انتقال اهالی به نقاط دیگر؛
 - باقی‌ماندن اهالی و تهیه طرح به‌سازی و نوسازی بافت را راهگشا می‌دانست؛
 - خواستار تخریب قسمتی از بافت و انتقال بخشی از اهالی به نقاط دیگر و بهسازی باقیمانده بافت بود.
- پس از بررسی‌ها گزینه سوم انتخاب شد و به اقدام عملی برای حل مشکل ساکنان تأکید بیشتری صورت گرفت؛ بنابراین، مقرر شد در حد فاصل خیابان شریعتی تا تراز ۱۴۰۰ متر فعالیت‌های ساماندهی انجام پذیرد و از تراز ۱۴۰۰ متر به بالا که شیب زمین زیاد است و بافت وضعیت فشرده‌تر و نابسامان‌تری دارد، ساخت و سازهای حاشیه‌ای تخریب شود. پس از تخریب بخش زیادی از این محدوده، طرح‌های ساماندهی و نوسازی زیادی برای این محله تهیه شد؛ ولی هنوز به بهره‌وری کامل و اتمام نرسیده است (شکل 2).

شکل (2): تصویر هوایی محله اسلام‌آباد شهر کرج قبل از تخریب و هم‌اکنون

Figure (2) Aerial view of the Islamabad neighborhood in Karaj city before demolition and now

یافته‌های پژوهش

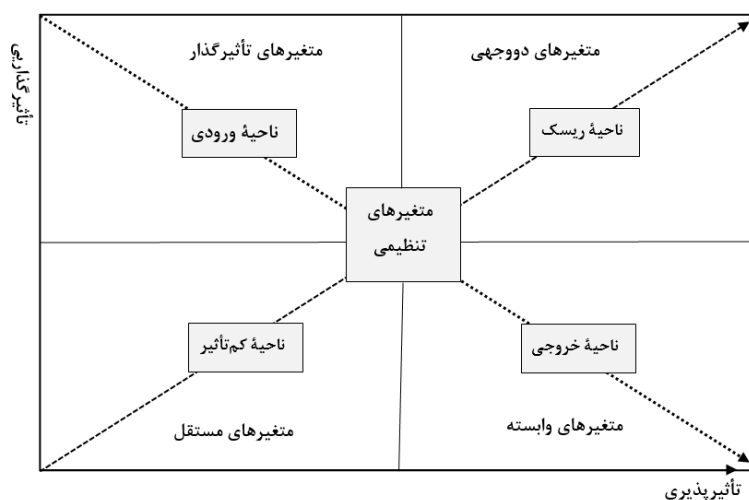
در این بخش، ابتدا محرک‌های کلیدی در امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خود انگیخته بررسی شد، سپس با استفاده از مطالعات میدانی و اسنادی به همراه روش دلفی، مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار شناسایی شدند و با استفاده از روش کمی آینده‌پژوهی و استفاده از نرم‌افزار Micmac میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل سنجش شد. جدول (1)

نشان‌دهنده دسته‌بندی متغیرها برای معرفی به نرم‌افزار نام‌برده است. براساس مقادیر به‌دست‌آمده، ماتریس مربوطه 22×22 تنظیم شده است و درجه پرشدگی $86/57\%$ است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب‌شده تأثیر نسبتاً زیادی بر هم داشته‌اند. از مجموع 419 رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، 65 رابطه با مقادیر صفر بوده‌اند؛ به این معنا که روی هم تأثیر نگذاشته یا یکدیگر را نپذیرفته‌اند و تعداد 212 رابطه شامل عدد یک بوده‌اند که نشان‌دهنده تأثیر کم عوامل بر یکدیگر بوده است. تعداد 176 رابطه، عدد 2 بوده است؛ به این معنا که تأثیرگذاری نسبتاً قوی داشته‌اند و تعداد 30 رابطه نشانگر عدد 3 بوده‌اند که تأثیرگذاری بسیار قوی روی عوامل دیگر داشته‌اند.

جدول (1) تحلیل داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

Table (1) Analysis of Matrix Data and Cross Effects

اطلاعات ماتریس	مقدار (عوامل بیرونی)
ابعاد ماتریس	22
تعداد تکرار	2
تعداد صفرها (بدون تأثیر)	65
تعداد یک‌ها (اثرگذاری ضعیف)	212
تعداد دوها (اثرگذاری متوسط)	176
تعداد سه‌ها (اثرگذاری بسیار زیاد)	30
تعداد P (اثرگذاری بالقوه)	1
جمع	419
درجه پرشدگی	$86/57\%$

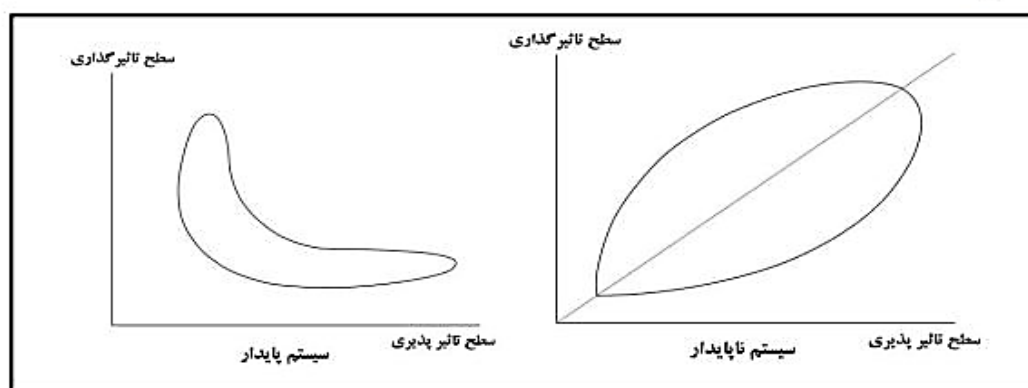
شکل (3) تحلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها

Figure (3) Analysis of the Impact and Influence of Variables

در ادامه، در ماتریس متقاطع جمع اعداد سطرها و ستون‌ها را نشان می‌دهد و جمع ستونی هر متغیر میزان تأثیرگذاری یا وابستگی آن متغیر نسبت به متغیرهای دیگر است، در صفحه پراکندگی آزمون چگونگی توزیع متغیرها پایداری و ناپایداری سیستم را نشان می‌دهد. سیستم‌های پایدار و سیستم‌های ناپایدار دو نوع پراکنش

تعریف‌شده در روش‌شناسی و تحلیل معروف میک‌مک هستند، در سیستم‌های دارای پایداری متغیرها به صورت L انگلیسی پراکنده شده‌اند که نشان می‌دهد برخی متغیرها تأثیرگذاری بالا و برخی دیگر تأثیرپذیری بالایی دارند. سه دسته متغیر در سیستم‌های پایدار درخور ذکرند: الف) متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم یا عوامل کلیدی، ب) متغیرهای مستقل، ج) متغیرهای خروجی سیستم یا متغیرهای نتیجه (شکل 3).

شکل (4) جایگاه هر یک از عوامل و نقش آنها را در سیستم نشان می‌دهد؛ بنابراین، براساس شکل (4) وضعیت قرارگیری در شکل (5) پراکندگی عوامل وضعیت سیستم ناپایدار است و امکان تغییرات در راستای رسیدن به اهداف مورد در این سیستم محتمل خواهد بود.

شکل (4): وضعیت پایداری یا ناپایداری سیستم

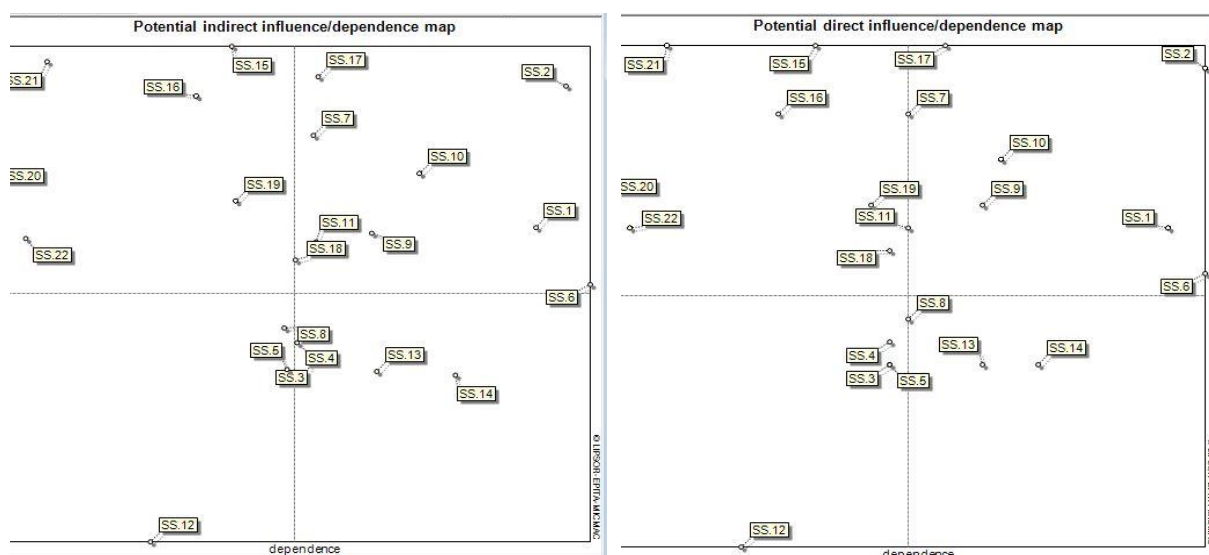
Figure (4). Stability or Instability Status of the System

همان‌طور که در نقشه پراکندگی شکل (5) تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم مشاهده می‌شود، 22 عامل کلیدی مؤثر بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته در منطقه مطالعه‌شده دیده می‌شود. همچنین، مقدار تأثیری که هر یک از عوامل بر یکدیگر می‌گذارند، با مدل تحلیل ساختاری میک‌مک به توان‌های مختلف رسیده است که مجموع آنها مقدار کمی تأثیرپذیری و تأثیرگذاری را تشکیل می‌دهد. همان‌طور که جدول (2) نشان می‌دهد، با توجه به 22 متغیر (شکل سمت راست) برای شاخص ایجاد ستادهای ساماندهی اسکان غیررسمی و واگذاری اختیارات همگانی و هدایت دستگاه‌های دولتی و عمومی به این ستادها در راستای اسکان رسمی (SS.15)، تخصیص بودجه و وام برای توانمندسازی ساکنین (مسکن و اشتغال) (SS.21)، ایجاد و تقویت سازمان‌های خیریه و امور خیرین (SS.16)، بخشودگی عوارض و در نظر گرفتن امتیازات ویژه تسهیل و تسریع در صدور پروانه و ... (SS.20)، استفاده از زمین‌های آزادشده در جهت تأمین سرانه‌های پیشنهادی و عدم پیشروی مسکن‌های غیر رسمی (SS.22) به ترتیب دارای بیشترین ارزش ستونی محاسبه‌شده و بیشترین میزان تأثیرگذاری از دیگر متغیرها بوده‌اند. درواقع مهم‌ترین ویژگی این متغیرها تأثیرپذیری پایین و تأثیرگذاری بالای آنهاست (شکل 6).

در تأثیرات غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر، نرم‌افزار این متغیرها را به توان‌های 2، 3، 4، 5 و ... رسانده است که بر این اساس، متغیر ایجاد ستادهای ساماندهی اسکان غیررسمی و واگذاری اختیارات همگانی و هدایت دستگاه‌های دولتی و عمومی به این ستادها در راستای اسکان رسمی (SS.15) با ضریب اثر 34269 بیشترین متغیر تأثیرگذار

است.

درخور ذکر است متغیرهای استراتژیک و کلیدی در نزدیکی خط قطری نمودار هستند که هرچه از ناحیه 3 واقع در جنوب غربی به ناحیه 1 واقع در شمال شرقی نزدیک‌تر شویم، بر میزان اهمیت و استراتژیک بودن متغیرها افزوده می‌شود؛ بنابراین، در این سیستم متغیرهای SS.11-SS.7-SS.17-SS.10-SS.9-SS.19 از متغیرهای دوجهی استراتژیک و متغیر SS.2-SS.1-SS.6 از متغیرهای دوجهی هدف هستند.

شکل (5): نقشه وضعیت توان اثرگذاری مستقیم (سمت راست) و غیرمستقیم (سمت چپ) عوامل تأثیرگذار بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته

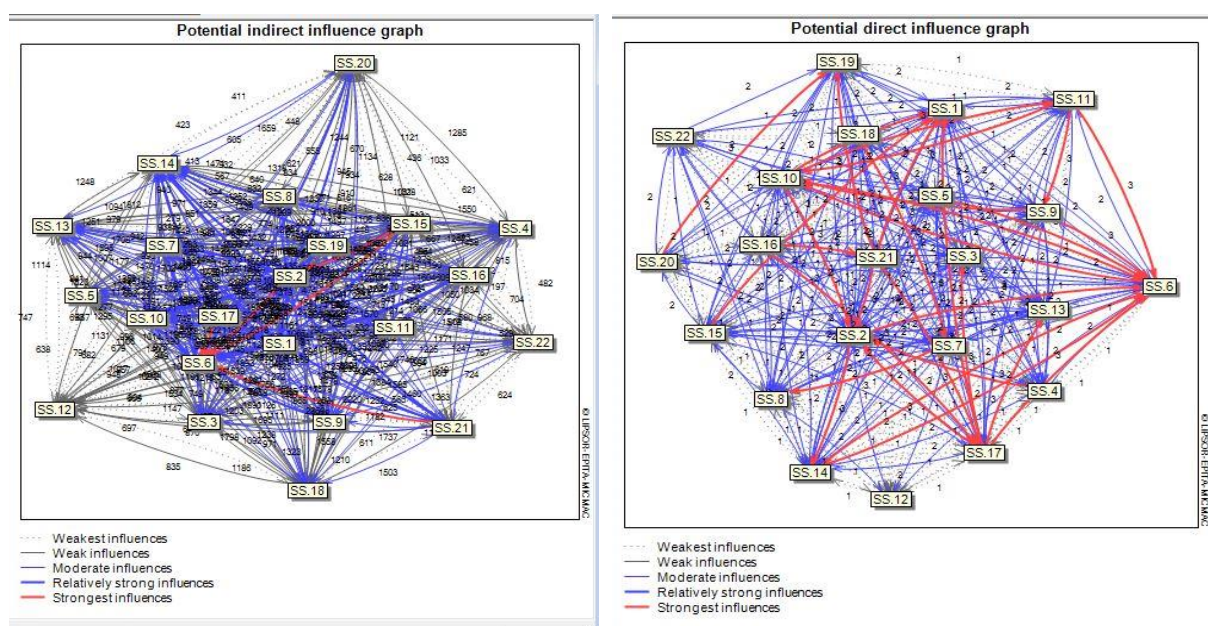
Figure (4). Map of the status of direct (right side) and indirect (left side) influencing factors on the social security of spontaneous settlements.

جدول (2): تحلیل توان اثرگذاری و اثرپذیری عوامل مؤثر بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته محله اسلام‌آباد شهر کرج

Table (2) Analysis of the Impact and Influence of Factors Affecting Social Security in Spontaneous Settlements of the Islamabad Neighborhood in Karaj City

کد	متغیر	مستقیم		اثرگذاری خالص	غیرمستقیم		اثرگذاری خالص
		اثرپذیری	اثرگذاری		اثرپذیری	اثرگذاری	
SS.1	تقویت و تأسیس بخش دولتی از جمله مراکز خدماتی و اداری	30	44	-14	38410	27002	-11408
SS.2	ارتقای وضعیت اشتغال و درآمد ساکنین به‌خصوص گسترش بازارهای رسمی و غیررسمی و احداث مراکز خرید	37	46	-9	39925	32675	-7250
SS.3	گسترش مراکز پزشکی و درمانی برای ارتقای وضعیت سلامتی ساکنین	24	29	-5	27020	21710	-5310
SS.4	افزایش فعالیت‌های نیروهای انتظامی درخصوص شناسایی و پاکسازی مراکز توزیع مواد مخدر	25	29	-4	26367	22384	-3983
SS.5	گسترش پارک‌ها و فضاهای سبز برای تقویت و	24	29	-5	25866	21312	-4554

						تسهیل روابط همسایگی	
SS.6	ارتقا و بهبود وضعیت روشنایی در شب	28	46	-18	24718	41150	-16432
SS.7	ایجاد سازمان‌های محلی اجتماع محور برای همیاری و مشارکت در امور شهروندی	35	30	5	30697	27193	3504
SS.8	گسترش مراکز علمی و فرهنگی و همچنین برگزاری رویدادهای اجتماعی و فرهنگی با در نظر گرفتن اشتراکات قومی و دینی	26	30	-4	22977	25723	-2746
SS.9	فضاسازی برای افزایش ارتباط ساکنان و تقویت تعاملات اجتماعی از جمله وضعیت مبلمان شهری	31	34	-3	26777	30132	-3355
SS.10	ساماندهی شبکه دسترسی و نفوذپذیری معابر و همچنین منظر شهری با هدف خوانایی محیط	33	35	-2	29175	32542	-3367
SS.11	برنامه‌ریزی و طراحی شهری بر پایه ساماندهی فرم و فضا و تنوع کاربری	30	30	0	26431	27330	-899
SS.12	توجه به فضاها و اماکن ویژه (رصدخانه و حمام سنتی و ...) برای تأکید بر هویت محدوده و ایجاد حس تعلق در ساکنین	16	21	-5	14405	18977	-4572
SS.13	رسیدگی به نظافت و بهداشت محیط از جمله تعمیر جوی‌های آب و فاضلاب و جمع‌آوری زباله به‌صورت اصولی	24	34	-10	21235	30384	-9149
SS.14	پیشنهاد برخی کاربری‌های شبانه‌روزی با در نظر داشتن نقش نظارت بر فضا	24	37	-13	21086	34352	-13266
SS.15	ایجاد ستادهای ساماندهی اسکان غیررسمی و واگذاری اختیارات همگانی و هدایت دستگاه‌های دولتی و عمومی به این ستادها در راستای اسکان رسمی	38	25	13	34269	23081	11188
SS.16	ایجاد و تقویت سازمان‌های خیریه و امور خیرین	35	23	12	32275	21287	10988
SS.17	سرهمی‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی برای تأمین نیازهای ضروری شهری	38	32	6	33050	27434	5616
SS.18	بسترسازی برای ارتقای مشارکت شهروندان و انسجام اجتماعی آنان از جمله ایجاد رسانه‌های مجازی برای ارتقای آگاهی ساکنین و تعامل آنها با معیارهای مربوطه	29	29	0	25706	26287	-581
SS.19	ساماندهی بحث مالکین و سند ملکی و حمایت از حق مسکن	31	28	3	28072	23280	4792
SS.20	بخشودگی عوارض و در نظر گرفتن امتیازات ویژه تسهیل و تسریع در صدور پروانه و ...	31	14	17	28372	11339	17033
SS.21	تخصیص بودجه و وام برای توانمندسازی ساکنین (مسکن و اشتغال)	38	17	21	33657	13773	19884
SS.22	استفاده از زمین‌های آزادشده در جهت تأمین سرانه‌های پیشنهادی و عدم پیشروی مسکن‌های غیر رسمی	30	15	15	26563	12696	13867
	جمع	654	654		654	654	

شکل (6): تحلیل روابط مستقیم (سمت راست) و غیرمستقیم (سمت چپ) بین عوامل کلیدی مؤثر بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته (تأثیر بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

Figure (6). Analysis of the direct (right side) and indirect (left side) relationships between key factors affecting the social security of spontaneous settlements (ranging from very weak to very strong):

براساس ماتریس توان تأثیرگذاری مستقیم در سمت چپ شکل (7)، می‌توان اظهار داشت شاخص‌های تخصیص بودجه و وام برای توانمندسازی ساکنین (مسکن و اشتغال) (SS.21)، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی برای تأمین نیازهای ضروری شهری (SS.17)، ارتقای وضعیت اشتغال و درآمد ساکنین به خصوص گسترش بازارهای رسمی و غیررسمی و احداث مراکز خرید (SS.2) به ترتیب در رتبه تأثیرگذاری اول تا سوم قرار گرفته‌اند و بیشترین سهم را در ارتباط موضوع امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته دارند. همچنین، در تصویر سمت راست، یعنی در توان اثرگذاری غیرمستقیم ایجاد ستادهای ساماندهی اسکان غیررسمی و واگذاری اختیارات همگانی و هدایت دستگاه‌های دولتی و عمومی به این ستادها در راستای اسکان رسمی (SS.15)، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی برای تأمین نیازهای ضروری شهری (SS.17)، تخصیص بودجه و وام برای توانمندسازی ساکنین (مسکن و اشتغال) (SS.21) در رتبه اول تا سوم در تأثیرگذاری غیرمستقیم قرار دارند.

براساس ماتریس توان وابستگی مستقیم و غیرمستقیم در سمت چپ شکل (8) می‌توان گفت متغیرهای ارتقا و بهبود وضعیت روشنایی در شب (SS.6)، ارتقای وضعیت اشتغال و درآمد ساکنین به خصوص گسترش بازارهای رسمی و غیررسمی و احداث مراکز خرید (SS.2)، تقویت و تأسیس بخش دولتی از جمله مراکز خدماتی و اداری (SS.1) به ترتیب در رتبه اول تا سوم وابستگی مستقیم قرار گرفته‌اند و دارای بیشترین سهم در ارتباط با موضوع امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته دارند و در قسمت راست تصویر متغیرهای ارتقای وضعیت اشتغال و درآمد ساکنین به خصوص گسترش بازارهای رسمی و غیررسمی و احداث مراکز خرید (SS.2)، ارتقا و بهبود وضعیت روشنایی در شب (SS.6)، تقویت و تأسیس بخش دولتی از جمله مراکز خدماتی و اداری (SS.1) به ترتیب در رتبه

اول تا سوم وابستگی غیرمستقیم قرار گرفته‌اند.

Classement par dépendance

Rank	Variable	Variable
1	2 - SS.2	6 - SS.6
2	6 - SS.6	2 - SS.2
3	1 - SS.1	1 - SS.1
4	14 - SS.14	14 - SS.14
5	10 - SS.10	10 - SS.10
6	9 - SS.9	13 - SS.13
7	13 - SS.13	9 - SS.9
8	17 - SS.17	17 - SS.17
9	7 - SS.7	11 - SS.11
10	8 - SS.8	7 - SS.7
11	11 - SS.11	3 - SS.3
12	3 - SS.3	4 - SS.4
13	4 - SS.4	18 - SS.18
14	5 - SS.5	5 - SS.5
15	18 - SS.18	8 - SS.8
16	19 - SS.19	19 - SS.19
17	15 - SS.15	15 - SS.15
18	16 - SS.16	16 - SS.16
19	12 - SS.12	12 - SS.12
20	21 - SS.21	21 - SS.21
21	22 - SS.22	22 - SS.22
22	20 - SS.20	20 - SS.20

Classify variables according to their in

Rank	Variable	Variable
1	15 - SS.15	21 - SS.21
2	17 - SS.17	17 - SS.17
3	21 - SS.21	2 - SS.2
4	2 - SS.2	16 - SS.16
5	7 - SS.7	15 - SS.15
6	16 - SS.16	7 - SS.7
7	10 - SS.10	10 - SS.10
8	9 - SS.9	20 - SS.20
9	19 - SS.19	19 - SS.19
10	20 - SS.20	1 - SS.1
11	1 - SS.1	9 - SS.9
12	11 - SS.11	22 - SS.22
13	22 - SS.22	11 - SS.11
14	18 - SS.18	18 - SS.18
15	6 - SS.6	6 - SS.6
16	8 - SS.8	8 - SS.8
17	4 - SS.4	4 - SS.4
18	3 - SS.3	3 - SS.3
19	5 - SS.5	5 - SS.5
20	13 - SS.13	13 - SS.13
21	14 - SS.14	14 - SS.14
22	12 - SS.12	12 - SS.12

شکل (8): رتبه‌بندی متغیرها براساس میزان وابستگی مستقیم

(سمت چپ) و غیرمستقیم (سمت راست)

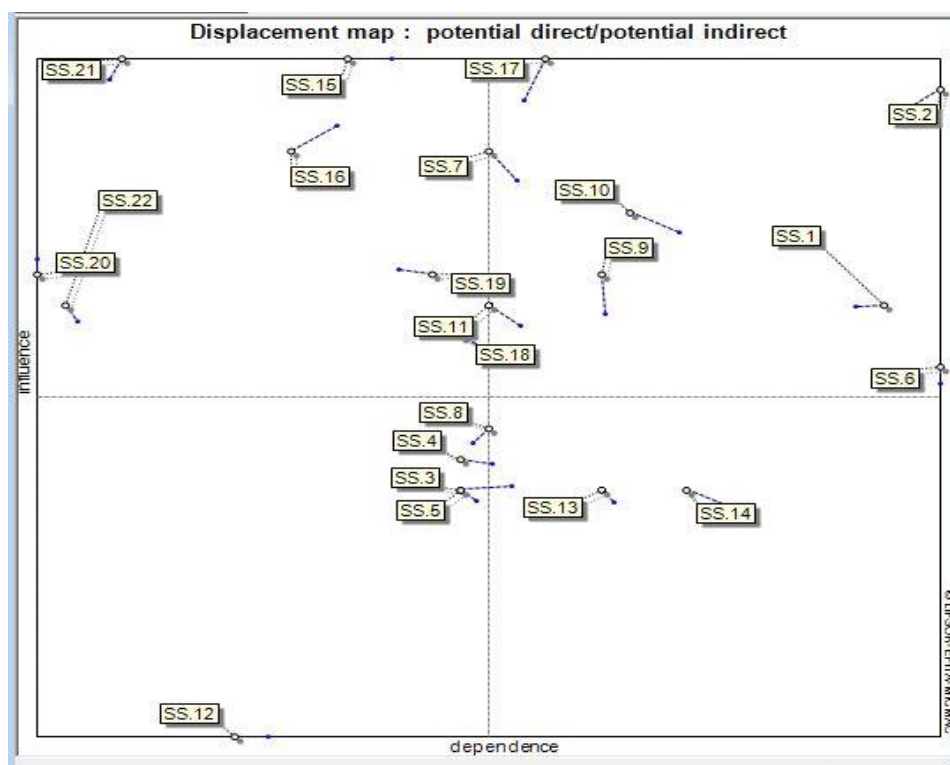
Figure (8). Ranking of variables based on direct (left) and indirect (right) dependence

شکل (7): رتبه‌بندی متغیرها براساس میزان اثرگذاری مستقیم

(سمت چپ) و غیرمستقیم (سمت راست)

Figure (7). Ranking of variables based on direct (left) and indirect (right) effects

مطابق شکل (9) که نمایشگر میزان جابه‌جایی ماتریس غیرمستقیم نسبت به ماتریس مستقیم است، متغیرهای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی برای تأمین نیازهای ضروری شهری (SS.17)، ایجاد و تقویت سازمان‌های خیریه و امور خیرین (SS.16)، ساماندهی شبکه دسترسی و نفوذپذیری معابر و همچنین منظر شهری با هدف خوانایی محیط (SS.10) بیشترین جابه‌جایی و تغییر وضعیت را داشته‌اند.

شکل (9): جابه‌جایی متغیرهای امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته در نقشه اثرگذاری غیرمستقیم نسبت به اثرگذاری مستقیم
Figure (9). Moving social security variables of spontaneous settlements in the map of indirect influence compared to direct influence

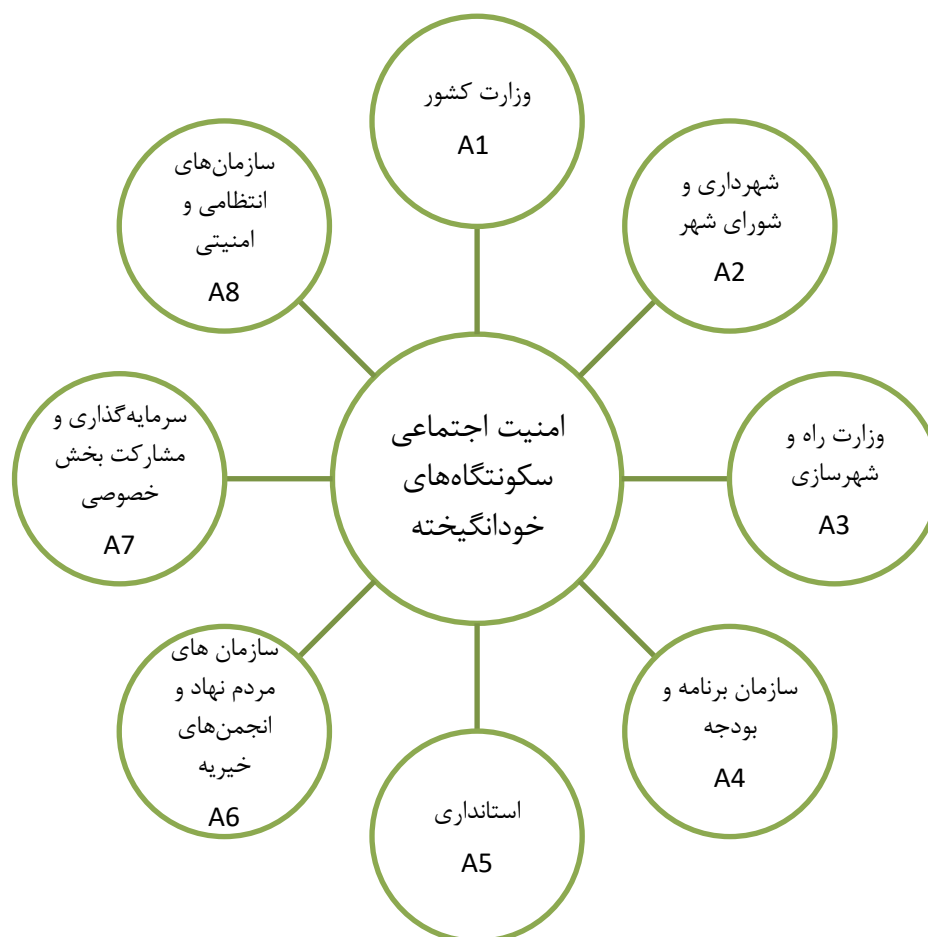
درمجموع، پس از بررسی یکایک شاخص‌ها و استخراج عوامل کلیدی تأثیرگذار (مستقیم و غیرمستقیم) هر یک از آنها در بین تمامی عوامل اثرگذار بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته پیشران‌های کلیدی به قرار زیر هستند (جدول 3).

جدول (3) پیشران‌های کلیدی نهایی تأثیرگذار (مستقیم و غیرمستقیم) بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته براساس روش تحلیل ساختاری

Table (3). Final key drivers influencing (directly and indirectly) the social security of spontaneous settlements based on structural analysis method

اولویت	پیشران
1	سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی برای تأمین نیازهای ضروری شهری (SS.17)
2	ایجاد ستادهای ساماندهی اسکان غیررسمی و واگذاری اختیارات همگانی و هدایت دستگاه‌های دولتی و عمومی به این ستادها در راستای اسکان رسمی (SS.15)
3	تخصیص بودجه و وام برای توانمندسازی ساکنین (مسکن و اشتغال) (SS.21)
4	ارتقای وضعیت اشتغال و درآمد ساکنین به‌خصوص گسترش بازارهای رسمی و غیررسمی و احداث مراکز خرید (SS.2)
5	ایجاد سازمان‌های محلی اجتماع محور برای همیاری و مشارکت در امور شهروندی (SS.7)
6	ایجاد و تقویت سازمان‌های خیریه و امور خیرین (SS.16)
7	ساماندهی شبکه دسترسی و نفوذپذیری معابر و همچنین، منظر شهری با هدف خوانایی محیط (SS.10)

این بخش از پژوهش به مطالعه رفتار بازیگران کلیدی نسبت به پیشران‌های مطرح‌شده در امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خود انگیخته می‌پردازد. برای سنجش رفتار این بازیگران کلیدی از نرم‌افزار MACTOR استفاده شده است. ابتدا با بهره‌گیری از روش دلفی و نظر متخصصین به شناسایی بازیگران در امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته اقدام شد (شکل 10).

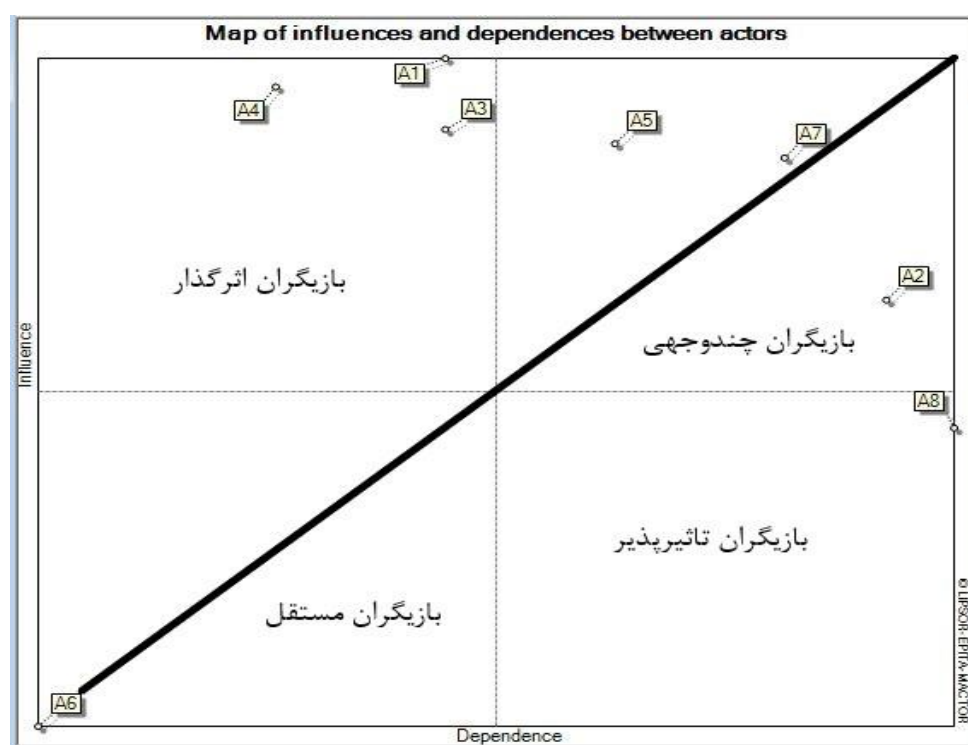
شکل (10): بازیگران نقش آفرین در امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری در محله اسلام‌آباد شهر کرج
Figure (10). Actors who play a role in the social security of self-initiated urban settlements in Islamabad neighborhood of Karaj city

سپس به شناسایی پیشران‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خود انگیخته پرداخته شد و رفتار بازیگران کلیدی نسبت به این پیشران‌ها سنجیده شد (جدول 4). در ادامه به تعیین نفوذ بازیگران بر یکدیگر پرداخته شد. این گام با استفاده از نظرات 35 نفر از پژوهشگران و کارشناسان مربوطه انجام و نتایج زیر حاصل شد.

جدول (4): نتایج امتیازات نفوذ بازیگران بر یکدیگر در امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته در محله اسلام‌آباد شهر کرج
Table (4). The results of the influence scores of actors on each other in the social security of self-initiated settlements in Islamabad neighborhood of Karaj city

MDII	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	Li	رتبه
A1	11	15	12	11	13	8	13	13	85	1
A2	10	10	9	9	10	8	11	11	68	6
A3	11	13	11	10	12	8	13	13	80	3
A4	11	14	12	10	12	8	13	13	83	2
A5	11	13	11	10	12	8	13	13	79	4
A6	6	5	5	5	5	5	6	6	38	8
A7	11	12	11	10	12	8	14	14	78	5
A8	8	9	8	8	9	8	9	9	59	7
Di	68	81	68	63	73	56	78	83	570	

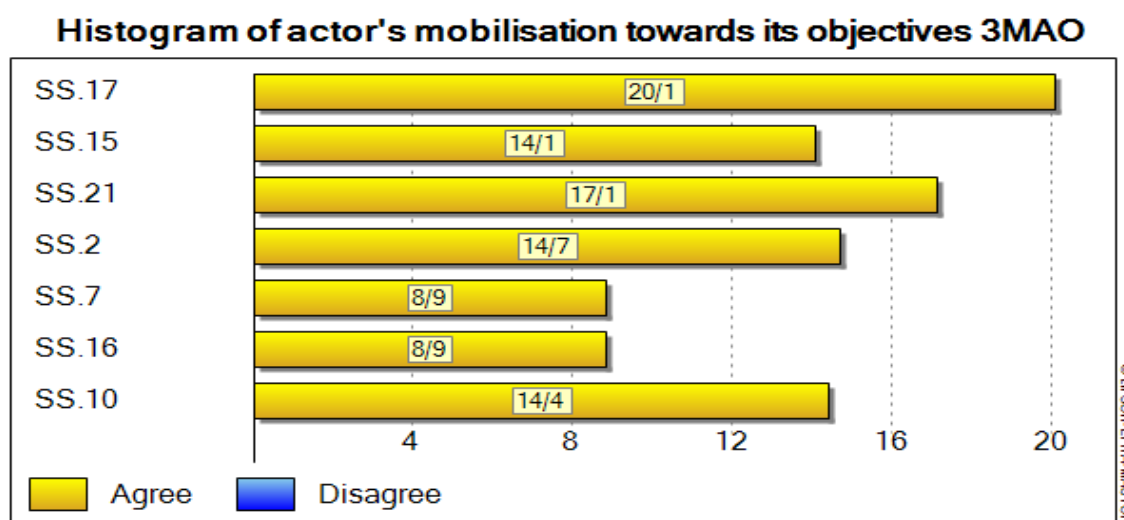
براساس ماتریس MDII، وزارت کشور (A1) و همچنین، سازمان برنامه و بودجه (A4) بیشترین اثرگذاری و سازمان‌های انتظامی و امنیتی (A8) و سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های خیریه (A6) کمترین اثرگذاری را دارند. ترسیم این بازیگران روی نمودار اثرگذاری و اثرپذیری می‌تواند بازیگران کلیدی را مشخص سازد.

شکل (11): ماتریس موقعیت قرارگیری بازیگران در نقشه در امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته در محله اسلام‌آباد شهر کرج
Figure (11). The matrix of the location of actors on the map in the social security of self-initiated settlements in Islamabad neighborhood of Karaj city

براساس شکل (11)، کلیدی‌ترین بازیگر وزارت کشور (A1) است و سپس سازمان برنامه و بودجه (A4) و وزارت راه و شهرسازی (A3) کلیدی محسوب می‌شوند. سازمان‌های انتظامی و امنیتی (A8) در ناحیه جنوب شرقی ظاهر شده‌اند؛ بنابراین، جز بازیگران تأثیرپذیر محسوب می‌شوند. همچنین سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های خیریه

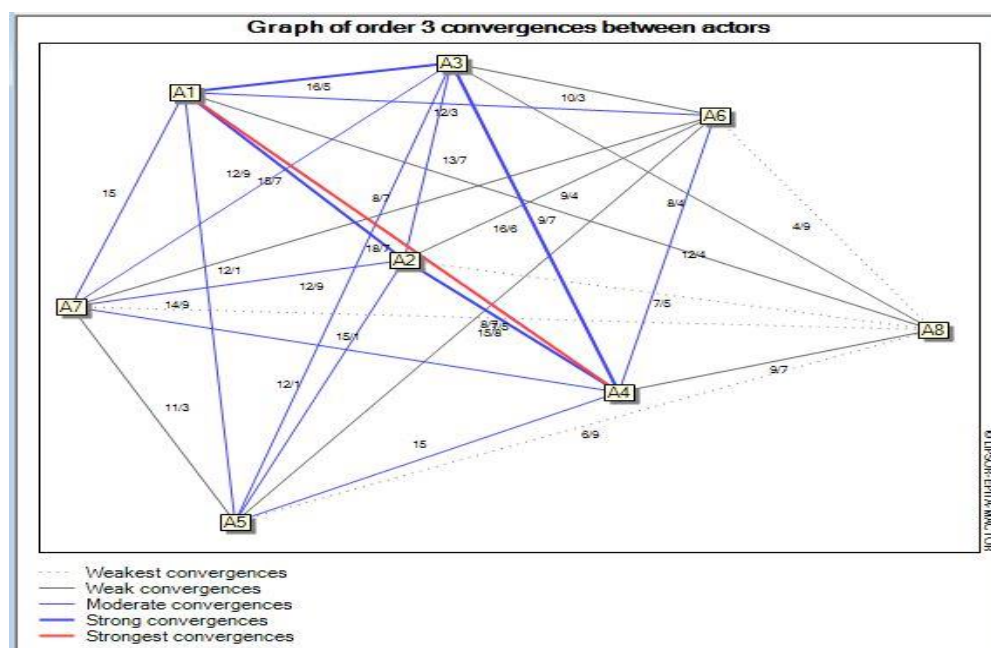
(A6) به‌عنوان بازیگر مستقل شناخته می‌شود. استانداری (A5)، سرمایه‌گذاری و مشارکت بخش خصوصی (A7)، شهرداری و شورای شهر (A2) جزو بازیگران چندوجهی هستند. در گام بعدی پژوهش، تعیین میزان اصرار بازیگران (موافقت آنها) با پیشران‌های یادشده در زمینه امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته است. آن‌گونه که در **شکل (12)** مشاهده می‌شود، بیشترین اصرار بازیگران با پیشران‌هایی نظیر سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی برای تأمین نیازهای ضروری شهری (SS.17) و تخصیص بودجه و وام برای توانمندسازی ساکنین (مسکن و اشتغال) (SS.21) است و کمترین آن ایجاد سازمان‌های محلی اجتماع محور برای همیاری و مشارکت در امور شهروندی (SS.7) و ایجاد و تقویت سازمان‌های خیریه و امور خیرین (SS.16) است.

شکل (12): میزان اصرار بازیگران با پیشران‌های امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته در محله اسلام‌آباد شهر کرج

Figure (12). The level of persistence of actors with social security drivers of self-initiated settlements in Islamabad neighborhood of Karaj city

شکل (13) میزان همگرایی بازیگران را نشان می‌دهد. بر این اساس، وزارت کشور با سازمان برنامه و بودجه از هم‌گرایی درخور توجهی با یکدیگر برخوردارند. این به معنای همگرایی درخصوص یک الگوی مشخص در امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خود انگیخته نیست؛ بلکه بیانگر اشتراک نظر نسبی درخصوص آینده متصور برای پیشران‌های مطرح‌شده در این رابطه است.

شکل (13): همگرایی بازیگران نسبت به یکدیگر در امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته در محله اسلام‌آباد شهر کرج
Figure (13). Convergence of actors towards each other in the social security of spontaneous settlements in Islamabad neighborhood of Karaj city

در برآیند یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت پیشران‌هایی مانند سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی و تخصیص بودجه برای توانمندسازی ساکنین، بیشترین تأثیر را بر امنیت اجتماعی دارند. این نتایج با نظریه‌های «توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی» و «توسعه پایدار شهری» همسو است که بر نقش کلیدی زیرساخت‌ها و مشارکت مردمی در ارتقای امنیت تأکید دارند.

نتیجه‌گیری

سکونتگاه‌های خودانگیخته از مکان‌هایی هستند که بدون مجوز و طبق قوانین و مقررات شهری ساخته شده‌اند که در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، این گونه سکونتگاه‌ها نمایان‌تر هستند. این سکونتگاه‌ها با توجه به شرایطشان مستعد ناامنی هستند. پژوهش‌های بسیاری در حوزه سکونتگاه‌های خودانگیخته انجام شده است؛ اما این پژوهش با شناسایی عوامل اثرگذار و بازیگران اصلی که در سکونتگاه‌های خودانگیخته ایران و به‌ویژه در سکونتگاه خودانگیخته اسلام‌آباد انجام شده است. در این پژوهش پس از شناسایی پیشران‌های کلیدی تأثیرگذار (مستقیم و غیرمستقیم) بر امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های خودانگیخته، با روش تحلیل ساختاری اثرگذاری آنها بر یکدیگر، ارزیابی و ۶ پیشران به‌عنوان پیشران کلیدی معرفی شد.

در ادامه با بهره‌گیری از روش دلفی و نظر متخصصین به شناسایی بازیگران در امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته، اقدام و سپس به مطالعه رفتار بازیگران کلیدی نسبت به پیشران‌های مطرح‌شده در امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته پرداخته شد که پس از تحلیل انجام‌شده، همان‌طور که انتظار می‌رفت وزارت کشور بیشترین امتیاز را از نظر متخصصان دریافت کرده است. وزارت کشور ایران با وظایف گسترده‌ای در امور داخلی و

اجرایی مواجهه است. این وزارت مسئولیت‌هایی از جمله نظارت بر دستگاه‌های اجرایی دولت، مدیریت شوراهای استانی و شهرستانی، برگزاری انتخابات، کنترل مهاجرت و امور مرزی را بر عهده دارد. همچنین، وزارت کشور مسئولیت پاسخگویی به نیازها و شکایات شهروندان و همچنین، مدیریت بحران‌های طبیعی را نیز بر عهده دارد. وزارت کشور در کشورهای مختلف به مدیریت بحران‌ها می‌پردازد. این وظیفه شامل برنامه‌ریزی و آمادگی، هماهنگی و ارتباطات، ارائه خدمات و کمک به مردم و تخصیص منابع مورد نیاز است. وزارت کشور مسئول ارائه خدمات، تخصیص منابع مالی و انسانی و کمک به مردم در زمان بحران است.

هدف اصلی این وزارتخانه تضمین امنیت و سلامتی مردم در هر گونه شرایط بحرانی است. وزارت کشور می‌تواند برای ارتقا و توانمندسازی سکونتگاه‌های خودانگیخته اقداماتی شامل ارائه و تقویت خدمات زیرساختی مانند آب، برق و بهداشت، ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه اقتصادی، تقویت امنیت، و ترویج مشارکت اجتماعی ارائه دهد که این تلاش‌ها به ارتقای شرایط زندگی و امنیت اجتماعی در این مناطق کمک می‌کند. دومین بازیگری که بیشترین امتیاز را از نظر متخصصان دریافت کرد، سازمان برنامه و بودجه است که وظایف سازمان برنامه و بودجه کشور شامل تهیه برنامه‌های توسعه، برنامه‌ریزی بودجه، ارزیابی عملکرد برنامه‌ها، ارائه مشاوره‌های فنی و انجام پژوهش‌ها و تحلیل‌های مربوط به توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور است. سازمان برنامه و بودجه ایران می‌تواند با تخصیص منابع مالی، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی، ارزیابی عملکرد پروژه‌ها، هماهنگی با سایر نهادها و ارتقای شفافیت و حکمرانی خوب، به توسعه و ارتقای امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته ایران کمک کند. همچنین، در تحلیل انجام‌شده، رابطه وزارت کشور با سازمان برنامه و بودجه از همگرایی درخور توجهی برخوردارند. این دو نهاد می‌توانند با ارائه مشاوره‌های فنی و همکاری در زمینه برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای، به بهبود شرایط این سکونتگاه‌ها کمک کنند و هماهنگی بین سازمان برنامه و بودجه و وزارت کشور می‌تواند در توجیه بودجه‌ها و تخصیص بهینه منابع به اهداف توسعه‌ای در این سکونتگاه‌ها کمک کند؛ در حالی که سازمان برنامه و بودجه می‌تواند بودجه‌های لازم برای توسعه و بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی در این سکونتگاه‌ها را تخصیص دهد، وزارت کشور می‌تواند در تسهیلات و کمک‌های لازم به مردم این مناطق نقش داشته باشد. وزارت راه و شهرسازی و استانداری نیز به‌عنوان نهادهای بالادستی با اختلاف لندک در رتبه‌های بعدی قرار دارند که می‌توانند با اجرای طرح‌های زیرساختی، ارائه خدمات شهری، حفظ و ترویج نظم و امنیت عمومی، توسعه اقتصادی محلی و ترویج مشارکت مردمی، به ارتقای امنیت اجتماعی و توانمندسازی سکونتگاه‌های خودانگیخته ایران کمک کنند.

در ادامه، سرمایه‌گذاری و مشارکت بخش خصوصی به‌عنوان پنجمین بازیگر کلیدی ارزیابی شده است که می‌تواند از طریق توسعه زیرساخت‌ها، ایجاد فرصت‌های شغلی و توسعه کسب‌وکارهای محلی به کاهش بیکاری و تقویت امنیت اقتصادی و اجتماعی کمک کند و همچنین، بخش خصوصی می‌تواند در ارائه خدمات شهری مانند مراکز خرید، مراکز تفریحی، مراکز آموزشی و مراکز بهداشتی در سکونتگاه‌های خودانگیخته سرمایه‌گذاری کند که این کار منجر به افزایش رفاه و امنیت اجتماعی می‌شود. از مهم‌ترین سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی می‌تواند پروژه‌های مسکن، در راستای ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های خودانگیخته ایران به کاهش فقر مسکن و ارتقای استاندارد زندگی و

امنیت مسکن در این مناطق مؤثر باشد. بازیگر بعدی که بیشترین امتیاز را دریافت کرده، شهرداری و شورای شهر است که می‌تواند با طراحی و اجرای طرح‌های شهری مناسب، جانمایی کاربری‌های مناسب، ارائه خدمات شهری، ایجاد فرصت‌های اشتغال محلی و ترویج همبستگی اجتماعی با در نظر گرفتن رویدادهای قومی و فرهنگی، به توانمندسازی و ارتقای امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته کمک کنند. مورد بعدی که بیشترین امتیاز را دریافت کرده، سازمان‌های انتظامی و امنیتی است. با توجه به اینکه تمرکز این پژوهش بر امنیت اجتماعی بود، این مورد آخرین رتبه‌ها را دریافت کرده است. متخصصین درخصوص ارتقای امنیت اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته، نهادهای بالادستی، تصمیم‌سازان، تصمیم‌گیران و مجریان را مؤثرتر از سازمان‌های انتظامی و امنیتی می‌دانند. سازمان‌های انتظامی و امنیتی با افزایش حضور و نظارت، ارائه آموزش‌های امنیتی، همکاری با مردم محلی و انجمن‌های مردمی، ایجاد ارتباط مستقیم با اهالی و پیگیری جرائم، در راستای ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های خودانگیخته ایران مؤثر عمل می‌کنند و امنیت اجتماعی را ارتقا می‌بخشند و بازیگر نهائی که کمترین امتیاز را از دیدگاه متخصصین دریافت کرده، سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های خیریه بوده که نسبت به دیگر بازیگران کمترین امتیاز را دریافت کرده است؛ ولی به‌خودی‌خود بسیار مؤثر است. سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های خیریه می‌توانند با ارائه خدمات اجتماعی، ایجاد فرصت‌های اشتغال و توسعه مهارت‌ها و اشتغال‌زایی، فراهم کردن فضای همبستگی و انسانی با برگزاری فعالیت‌ها و رویدادها، مشارکت در توسعه محلی، و آگاهی‌زایی و آموزش، ایجاد شبکه اجتماعی، در راستای ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های خودانگیخته ایران مؤثر عمل کنند و به ارتقای امنیت اجتماعی در این مناطق کمک کنند. نتایج پژوهش یادشده هم‌راستا با نتایج پژوهش سجادی و همکاران (1400) است که اشاره دارد متغیرهای کالبدی جزو بیشترین متغیرهایی هستند که با مسئله امنیت در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری در ارتباط‌اند. همچنین، در راستا نتایج پژوهش دان و همکاران مسائل مالی، عدم آگاهی و تنگناهای نهادی را مورد اشاره قرار می‌دهند (Donne et al., 2019) و درنهایت، پژوهش مک کران که با تأکید بر مباحث اقتصادی و لزوم برنامه‌ریزی در همان مسیر گام برمی‌دارد (McKiernan, 2021).

منابع

- احمدی، سارا، و حبیبی، میترا (1398). بازشناسی مفهوم سکونت در سکونت‌گاه‌های خودانگیخته مبتنی بر تجارب جهانی. *صفه*، 29(4)، 59-84. <https://doi.org/10.29252/soffeh.29.4.59>
- توانگر، فاتح، قاسمی، سید رامین، نادر، رجبی گیلان، و خرمی‌راد، حمید (1393). کلید گم‌شده امنیت اجتماعی در سکونت‌گاه‌های غیررسمی (مطالعه سکونتگاه غیررسمی دولت‌آباد کرمانشاه). *فصلنامه مددکاری اجتماعی*، ۳(۱)، 16-26. <http://socialworkmag.ir/article-1-37-fa.html>
- سجادی، ژیلا، کلانتری، محسن، توکلی‌نیا، جمیله، و سوری، فاطمه (1400). فراتحلیل جغرافیای بزهکاری در سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهری ایران. *مجله جغرافیای پلیسی*، 9(4)، 125-172. <https://www.doi.org/10.22034/pogra.2022.211235.1307>

- سجودی، مریم، حاتمی‌نژاد، حسین، و قربانی، رامین (1400). بررسی میزان امنیت محیطی با تأکید بر رویکرد cpted (مطالعه موردی محله فرهنگ شهر رشت). *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*, 2(2), 31-60.
<https://doi.org/10.22124/gscj.2021.19653.1080>
- شاطریان، محسن، حیدری، رسول، شاطریان، محمود، و دولت‌یاران، کامران (1395). مدل‌سازی و تحلیل عوامل مؤثر بر وقوع جرم در مناطق حاشیه‌نشین شهر کاشان. *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*, 10(1), 91-108.
<https://sanad.iau.ir/Journal/jzpm/Article/1157876>
- ملکیان، اکرم، عبداللهی، اسماعیل، و یارمحمد توسکی، مریم (1395). بررسی تأثیر سکونت‌گاه‌های غیررسمی بر احساس امنیت اجتماعی «مطالعه موردی: یحیی‌آباد آران و بیدگل». *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*, 5(9), 75-89.
<https://doi.org/10.22084/csr.2016.1808>
- هاشم‌پور، رحیم، سیفایی، مهسا، و صالحی، نگین (1401). توانمندسازی اجتماعی در سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهری با تکیه بر دارایی‌ها. *مهندسی و مدیریت ساخت*, 7(1), 66-74.
https://www.jecm.ir/article_156404.html

References

- Abedi, B., Ahmadi, M., Bagheri, M., & Shokoohi, A. (2012). Investigation of sociological relation of dwelling quality and social security feeling. *World Applied Sciences Journal*, 18(10), 1449-1454.
<https://B2n.ir/ys2419>
- Ahmadi, S., & Habibi, M. (2019). A fresh recognition of the concept of dwelling in informal settlements based on global experiences. *Soffeh*, 29(4), 59-84.
<https://doi.org/10.29252/soffeh.29.4.59> [In Persian]
- Allam, Z. (2020). The forceful reevaluation of cash-based transactions by COVID-19 and its opportunities to transition to cashless systems in digital urban networks. In Z. Allam (Ed.), *Surveying the Covid-19 Pandemic and its Implications* (pp. 107-117).
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824313-8.00008-5>
- Bayat, F., Hesari, E., Ghahremani, S., Besharati Kivi, S., Hamidi, R., & Hamidi, N. (2022). Analyzing the causal model between place attachment and social participation in residences through the mediation of social cohesion. *International Journal of Community Well-Being*, 5, 711-732.
<https://doi.org/10.1007/s42413-022-00179-1>
- Boanada-Fuchs, A., Kuffer, M., & Samper, J. (2024). A global estimate of the size and location of informal settlements. *Urban Science*, 8(1), 18. <https://doi.org/10.3390/urbansci8010018>
- Brown-Luthango, M., Reyes, E., & Gubevu, M. (2017). Informal settlement upgrading and safety: experiences from Cape Town, South Africa. *Journal of Housing and the Built Environment*, 32, 471-493. <https://doi.org/10.1007/s10901-016-9523-4>
- Buhl, J., Gautrais, J., Reeves, N., Solé, R. V., Valverde, S., Kuntz, P., & Theraulaz, G. (2006). Topological patterns in street networks of self-organized urban settlements. *The European Physical Journal B-Condensed Matter and Complex Systems*, 49, 513-522.
<https://doi.org/10.1140/epjb/e2006-00085-1>
- Bwalya Umar, B., Kapembwa, J., Kaluma, K., Siloka, L., & Mukwena, D. (2023). Legalizing illegalities? Land titling and land tenure security in informal settlements. *Frontiers in Sustainable Cities*, 5, 922419. <https://doi.org/10.3389/frsc.2023.922419>
- Donne, M. K., Gertrude, G. S., & Sunday, A. P. (2019). Social protection in the informal sector: evidence from Ghana's informal sector. *Journal of Economics, Management and Trade*, 1-10.
<https://journaljemt.com/index.php/JEMT/article/view/780>
- Ekandem, E. S., Daudu, P. I., Lamidi, R. B., Ayegba, M. O., & Adekunle, A. (2014). Spontaneous settlements: Roles and challenges to urban planning. *Journal of Sustainable Development Studies*, 6(2). <https://infinitypress.info/index.php/jsds/article/download/760/377>

- Ferrante, T., Villani, T., & Cervelli, P. (2017). Regeneration of shared self-managed spaces: the case study of Tor Bella Monaca in Rome. *TECHNE-Journal of Technology for Architecture and Environment*, 241-251. <https://doi.org/10.13128/Techne-20787>
- Fesina, E. L. (2015). Differential methods of measuring the non-observed economy as a unified system of calculation of the indices of the hidden and informal production. *Asian Social Science*, 11(11), 39-44. <https://doi.org/10.5539/ass.v11n11p39>
- Gil, D., Domínguez, P., Undurraga, E. A., & Valenzuela, E. (2021). The socioeconomic impact of COVID-19 in urban informal settlements. *medRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2021.01.16.21249935>.
- Global Steering Group for Impact Investment (GSG). (2022). *Informal settlements: Report 2022*. <https://gsgii.org/2022/07/new-gsg-report-spotlights-the-need-for-6trn-of-impact-led-investment-to-improve-urban-slums/>
- Hashempour, R., Seyfaei, M., & Salehi, N. (2023). Social empowerment in informal urban settlements based on assets. *Journal of Engineering & Construction Management (JECM)*, 7(1), 66-74. https://www.jecm.ir/article_156404.html [In Persian]
- Mahadevia, D. (2010). Tenure security and urban social protection links: India. *IDS Bulletin*, 41(4), 52-62. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2010.00152.x>
- Mahadevia, D. (2013). Social security for the urban poor: A study in Gujarat. In K. P. Kannan & J. Breman (Eds), *The long road to social security: assessing the implementation of national social security initiatives for the working poor in India*. Oxford University Press. <https://B2n.ir/nz3290>
- Malekian, A., Abdollahi, E., & Yar Mohamad Touski, M. (2016). The impact of informal settlements on social security feeling: A case study of Yahya Abad, Aran and Bidgol. *Contemporary Sociology Research (Scientific-Research)*, 5(9), 75-89. <https://doi.org/10.22084/csr.2016.1808> [In Persian]
- Marques, E., & Arretche, M. (2022). Social policies and security in favelas and urban peripheries of Brazilian cities. In *Handbook on Urban Social Policies* (pp. 384-398). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788116152.00036>
- McKiernan, K. (2021). Social Security reform in the presence of informality. *Review of Economic Dynamics*, 40, 228-251. <https://doi.org/10.1016/j.red.2020.10.001>
- Moatasim, F. (2024). Book review: Atlas of informal settlement: Understanding self-organized urban design. *Urban Studies Journal*, 61(8), 1615-1615. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/00420980241247564>
- Morazzani Diaz, G. (2021). *Reducing violence in spontaneous settlements, a public space strategy* [Master's thesis, University of British Columbia]. <https://doi.org/10.14288/1.0397347>
- Mwoma, T., Begi, N., & Murungi, C. (2018). Safety and security in preschools: A challenge in informal settlements. *Issues in Educational Research*, 28(3), 720-736. <https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/ielapa.864227230467634>
- Napolitano, P., Vitale, P., & Vella, R. L. (2020). Mapping informal organization through urban activism: The case of self-organized spaces in the City of Naples. In G. Ragozini & M. Vitale (Eds), *Challenges in social network research*. Lecture Notes in Social Networks. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-31463-7_10
- Okopi, U. M., & Mohammed, M. U. K. T. A. R. (2020). Spontaneous settlements at the Peri-Urban Fringe: The benefits of adopting the principles of sustainability. *Covenant Journal of Research in the Built Environment*, 8(2). <https://journals.covenantuniversity.edu.ng/index.php/cjrbe/article/view/2455>
- Roy, D., Lees, M. H., Palavalli, B., Pfeffer, K., & Sloot, M. A. P. (2014). The emergence of slums: A contemporary view on simulation models. *Environmental Modelling and Software*, 59, 76-90. <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2014.05.004>
- Sajadi, J., Kalantari, M., Tavakolinia, J., & Souri, F. (2022). Meta-analysis of crime geography in urban informal settlements of Iran. *Journal of Police Geography*, 9(4), 125-172. <https://www.doi.org/10.22034/pogra.2022.211235.1307> [In Persian]
- Sarmiento, J. P., Correa, C. P. C., Sandoval, V., & Hoberman, G. (2020). Cohesión social como base del mejoramiento de la gobernanza en asentamientos informales. *Investigaciones Geográficas*, (59) 59-69. <https://doi.org/10.5354/0719-5370.2020.56953>

- Shaterian, M., Heydari, R., Shaterian, M., & Dolatyarian, K. (2016). Modeling and analysis of factors affecting crime incidence in the marginal areas of Kashan City. *Quarterly Journal of Regional Planning*, 10(1), 108-91. <https://sanad.iau.ir/Journal/jzpm/Article/1157876> [In Persian]
- Sojoodi, M., Hatami Nejad, H., & Ghorbani, R. (2021). Investigating the level of environmental security with emphasis on the CPTED approach (case study of Farhang neighborhood in Rasht). *Geographical Studies of Coastal Areas*, 2(2), 60-31. <https://www.doi.org/10.22124/gscsj.2021.19653.1080> [In Persian]
- Tavangar, F., Ghasemi, S. R., Gilan Rajabi, N., & Khoramirad, H. (2014). Lost key of social security in informal settlement (study of Dawlatabbad informal settlement of Kermanshah). *Quarterly Journal of Social Work*, 3(1), 16-26. <http://socialworkmag.ir/article-1-37-fa.html> [In Persian]
- Trask, B. Sh. (2022). *Migration, urbanization, and the family dimension*. The UNITED NATIONS Department of Economic and Social Affairs (UNDESA) Division for Inclusive Social Development, Focal Point on the Family. <https://B2n.ir/qz6415>
- Turok, I., & Borel-Saladin, J. (2018). The theory and reality of urban slums: Pathways-out-of-poverty or cul-de-sacs?. *Urban Studies*, 55(4), 767-789. <https://www.jstor.org/stable/26958505>
- UN-Habitat. (2022). *Envisaging the future of cities*. World Cities Report 2022. https://unhabitat.org/sites/default/files/2022/06/wcr_2022.pdf
- Verniz, D., & Duarte, J. P. (2021). Santa marta urban grammar: Unraveling the spontaneous occupation of Brazilian informal settlements. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 48(4), 810-827. <https://doi.org/10.1177/2399808319897625>
- Yang, Y.-F. (2012). Basic land security and livelihood: A study of compensation and social security policy for land-expropriated peasants in China. *Administration and Development*, 32(4-5), 385-401. <https://doi.org/10.1002/pad.1615>
- Zebardast, E. (2006). Marginalization of the urban poor and the expansion of the spontaneous settlements on the Tehran metropolitan fringe. *CITIES*, 23(6), 439-454. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2006.07.001>
- Zebardast, E. (2009). The housing domain of quality of life and life satisfaction in the spontaneous settlements on the Tehran Metropolitan Fringe. *Social Indicators Research*, 90, 307-324. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9260-5>

